

Hanuš Schwaiger: «Novokršćenci».

Slap.

Sredi samotnih sten
v pajčolanih pen
slap pada, pada, pada ...

Solnce nad šumom mavrice spleta,
ptica meglice pršeče preleta,
stresa dragulje s peroti;
prišel po daljni sem poti,
preko strmin in čez loge,
z mano nevestica mlada,
pa sva oba kot zajeta,
vkljenjena v biserne kroge:
venomer
slap pada, pada, pada ...

Tiho večer
nad sanjajočim se jezerom boči,
najine misli prepletene
v božjem počivajo naročji;
kar se skloni z glavó do mene:
»Tam pa sam

sredi samotnih sten
v pajčolanih pen
slap pada, pada, pada« ...

Troje oken, pred vsemi noč
kakor mrka straža stoji,
poleg možá vsa vroča leži,
v spanju ga objemajoč,
v snù zamrmá iznenada:
»Joj, tam sam
slap pada, pada, pada« ...

Koliko let še? Šli so pred nami,
bratje in sestre nepovratno pot;
tibi, skrivnostni tisti so hrami,
tih, kot gluš, je njihov rod.
Ali jih dramí, ali jih mami,
ko tam sam
sredi samotnih sten
v pajčolanih pen
slap pada, pada, pada?

Oton Župančič.

Istrska vas.

Kup mrklih, temnih hiš na pustem bregu ...
Ko jata sivih ptic so, ki na begu
so dolgem gladne, trudne odpočile ...

Ko vse jim dala je, kar more dati
ta bedna, suha gruda, kakor vzame
si hrano od ust za dete dobra mati,
je niso mogle več pustiti same ...

Flojzij Gradnik.

Hanuš Schwaiger.

Spisal Z.

Maks Švabinský: Hanuš Schwaiger.

Hanuš Schwaiger se po pokoljenju ne da neovrgljivo prisoditi popolnoma češkemu rodu in če bi brskali za nijansami po njegovem umetniškem delovanju, hoteč mu izstaviti narodnostno legitimacijo, bi nas napeljali vplivi, spremljajoči večino njegovega vstvarjanja, k misli, da je umetnik nemški potomec. Pa Hanuš Schwaiger je umetnik tudi brez genealogije; njegovi umetnosti ni treba različnih reminiscenc in zavozlanih, nepreglednih teorij za razjasnitev nejasnih mest. Njegova umetnost je govor, obnašanje, delo aristokrata, ki sam ne ve, kateri prednik mu je prepustil to značilno krettnjo, oni sigurni pogled, obrat, nasmeh, sploh vse lastnosti, iz katerih je stvorjena njegova zaokrožena popolnost, za katero ni razkladal in sestavljal svojega življenja. In prav taka je Schwaigejeva umetnost; vzemi katerokoli njegovo delo, odsev popolnosti leži preko vsega. Kdor ima tudi le površen razgled po historiji umetnosti, bi oporekal, češ, s prstom lahko pokažeš na tega in onega, ki je bil Schwaigerju pred očmi kot učitelj do konca. Res je, ali

ravno to dejstvo je zanj najboljše spričevalo, ako smo spoznali v njegovi umetnosti, ki sega s svojimi koreninami tako občutno v ozračje Petra Brueghla ali staronemške delavnice, popolnoma sodobnemu miljeju, mišljenju in delovanju odgovarjajočo noto.

Mnogo je umetnikov, ki so bili prvotno namenjeni za službo Merkurju, in tudi Schwaiger je preje obiskoval trgovsko akademijo nego umetniško. Makart je bil veliki oboževani umetnik takrat ko je začel Schwaiger na Dunaju svojo učno dobo, pa peneča se slava tega umetnika ni našla v njem nobenega odmeva, pač pa ga je navezal na se Holandec

Peter Brueghel, veliki spoznavalec ljudi in prirode. V tem umetniku petnajstega stoletja, (ki je ravno v dunajski galeriji zelo dobro zastopan,) je našel merođajno potrjenje Schwaigerjev umetniški izraz, ki je vse preje, nego novotarski, revolucionaren ali prikladen za šolski program. Potem je bila še lektura, ki je vzdramila njegovo fantazijo, in iz zmesi akademično prisvojenega ter ustvarjanja željnega znanja in najdenih, njegovemu značaju odgovarjajočih motivov, so se vrstili umotvori, drug drugemu enakovredni v popolnosti in samostojnosti.

Slovakinja.

Velika beseda za premnoge ilustracije in motive pravljичnega in historičnega značaja so „Novokrščenci“. Hammerlingovo literarno delo „Sijonski kralj“ je dalo povod za to gomažečo, živo maso versko blaznih nesrečnežev. V praškem Rudolfinu visi ta nevelika slika in kdor je enkrat videl to podobo obupa, bogokletstva, norosti, bedastoče, bede, lakote in kuge, ne pozabi nikdar te tolpe, v kateri je vsaka figura tip zase, celotna povest, ki jo je pisal siguren umetnik. Če tudi v popolnoma umetniškem oziru in za hipnejši pogled mnogo njegovih manjših del bolj zadovoljuje nego „Novokrščenci“, je vendar ravno to delo osnovna nota Schwaigerjeve bizarne tradicionalnosti in ogromno obsežne njegove plastike. Pa kdor bi se strašil pred münsterskimi „Sijonci“, temu zadostuje tudi „Zaklinjač“ ali „Povodni mož“, ali „Steenfolska jama“, ali „Repoštev“, „Ahasver“, „Dolgi, široki in bistrooki“ itd. in Schwaigerjeva fantastika, grotesknost, silna komika, kompozicija, enostavnost in velikopoteznost mu leže jasno na dlani; ali dela v staronemškem stilu (sv. Hubert, sv. Luka, sv. Juri,

Zaklinjač.

sv. Trije kralji), ki govore mimo kvalifikacije o resnosti umetnikovega študija, o tehničnih zanimivostih, kajti ne le duhovno, tudi strokovno se je družil Schwaiger s stariji mojstri, posnemajoč jih v pripravljanju materiala, barv, platna, lesa, zbiranju starih receptov, tako da že kolorit, popolnoma tehnični pripomočki in njih uporaba dajejo njegovemu delu privlačen značaj in obenem patino nečesa, kar vzbuja čut popolnosti, pravilnosti in dolgotrajnosti.

Podganar.

V Schwaigerjevi umetnosti ni razvoja od dela do dela; lahko se reče, to je za pravljичni oddelek, to za realistični, ali vstvarjeno ni bilo niti eno niti drugo v samostojno zaključeni dobi, pravljичni kakor realistični motivi so se vrstili mešano vse vprek. Z isto nenadno inspiracijo in gotovostjo kakor so se tvorile v njegovi fantaziji pravljичne izmišljotine, z istim študijem, z isto ljubeznijo in znanjem se odlikujejo tudi njegovi krajinski motivi s Holandskega, Moravskega ali figuralna dela. V glavnem si stojita le dve deli nasproti. Kakor Schwaigerjeva groteskna fantazija nemirno valuje v „Novokrščencih“, tako je nasprotno umirjen „Ribji Trg v Bruggah“, dimenzionalno poleg „Novokrščencev“ največje, kot umotvor Schwaigerjevo prvo delo sploh; in kako bi ne bilo, saj so bili pač Bruggi, ta živi pravljичni mrtvec, kjer je mogel Schwaiger najti vse kar je odgovarjalo njegovim umetniškim željam.

Jiránek, — češki njegov interpret, pravi:*) „Schwaiger je izmed tistih zlahtnih umetnikov,

*) Jiránek, Hanuš Schwaiger. Zbirka „Zlatorog“. Praha 1912. Schwaiger je bil rojen 1854 v Jindřihovem Gradcu in umrl v Pragi 1912.

v katerih je človek še vedno večji od slikarja, katerih umetniško delovanje je le potrební izraz vsega svetovnega nazora; in on je prost človek, brez predsodkov.“

Kljub temu, da je bil profesor na praški slikarski akademiji, ni izšel iz Schwaigerjeve šole noben učenec, ki bi bil mojstru soroden. Pač ima naš Fran Tratnik marsikatero gesto skupno s svojim učiteljem, ali v bistvu sta različni na-

turi. Tratnikova nota je svetobolje, podčrtano z grotesknim sarkazmom, Schwaiger pa je sinteza vseh instinktov, ki povzdignejo človeka iz doline solza in trpkosti preko dnevnih lapalij v vedno solnčno trajnost. Schwaiger ne poučuje, ne kara, ne filozofira, bebca vidi za bebca, razumneža za razumneža. Kaj čuda, da si je želel v oporoki, da se opuste vse tirade in vsa žurnalistična žalost nad njegovo smrtjo...

Dve maši.

1531.

Iz stolnega stolpa slovesno pojó
črez strehe ljubljanske zvonovi.
Že dolgo se niso jim krepko takó
ubrali mogočni glasovi.

Sam Ravbar Ljubljančanom mašo
bo bral
v ornatu prepreženem z zlatom
in z vročo besedo krepčila dajal
od Primoža zbeganim bratom.

Ta Trubar v Senklavžu predrzno
te dni
v cerkvene je grehe posvetil
in v ljudstvu poštenem iz mesta, vasi
odpor in odpad je zanetil.

Pa Ravbar kaplanu je pismo poslal
s pečati obtéženo tremi.
»Ne boš več,« ga v pismu je strogo
pozval,
»med stenami hujskal mi temi!«

In danes ta božji oskrunjeni hram,
kjer Trubar teptal je vse sveto,
prevzvišeni škof blagoslovil bo sam
pred množico ljudstva nešteto.

Na trgu že zbira se sila ljudi
pod vodstvom očeta župana.
Hej, Ravbar! Če tole vse k maši hiti,
premajhna bo sveta dvorana!

Iz stolnega stolpa zdaj spet zadoné
ponosno ubrani zvonovi
in trume v ogromen sprevod se
zvrsté,
na čelu jim kranjski stanovi.

Za temi koraka ljubljanski župan
in mestni očetje na pare,
potem pa vseskozi – meščan in tlačan,
mladenke in matere stare.

Župan in stanovi se zdaj oglasé:
»Pojdimo pozdravit vladiko,
da zbranim duhovnikom vrisne srcé,
ko vidijo trumo veliko!«

In k cerkvi procesija stolni hiti,
da daleč stopinja se glási,
tam malo postane, potem se valí
k špitalski kapeli počasi.

In v silni se gneči razlije takoj
prvaštvo po cerkvi beli,
nató pa pred vrati hud vname se boj
za ozek prostorček v kapeli.

Zdaj zvonček zapoje in vstopi kaplan,
po cerkvi zaôri priznanje. –
Zapomni si Trubar ta slavnostni
dan,
ko ljubijo vsi Te meščanje!

Ā Primožev glas res preslabo doni
pred cerkev za ljudstvo pozorno.
Pa vrata snemó korenjaške pesti,
no, delo ni bilo naporno.

Vsled množice silne kar maje se zid,
kjer Trubar - k a p l a n pridiguje,
škof v cerkvi šenklaški pa bled
in srdit
le sebi in stenam mašuje.

R. Maister.

Mimogredé.

Spisal Ivan Cankar.

Sedel sem v mračni kmetiški krčmi. Svetel dan je bil zunaj, ali ta svetloba se mi je zdela mrtva in mrzla. Neznana tesnoba mi je dušila srce. Skozi okno sem videl na široko vaško cesto, razorano in nadebelo z ilovnatim prahom posuto; nad krčmo se je zožila ter se vzdignila v klanec. Hiše so stale posamez, nizke in mrke, vsaka še posebej s plotom ograjena. Iznad polja, spečega pod tihim solncem, se je bočil goličav hrib; na vrhu je samevalo drevo, krivenčasta tepka ali kaj.

Pred menoj je stala krčmarica, opirala se z grčavo roko ob mizo. Njen obraz je bil koščen in miren, kakor iz rumene češnjevine izrezan. Gledala me je nezaupljivo, odgovarjala nerada in počasi, kakor da se boji besede.

„Koliko let je služila v tem kraju?“ sem vprašal.

Pomislila je.

„Dve, tri . . . nemara tudi pet!“

„Ali je dolgo ležala?“

„Ne dolgo . . . ne vem . . . lep pogreb je bil!“

„Kdo pa ji je stregel?“

Pogledala me je postrani z vodenimi, praznimi očmi.

„Kaj?“

„Kdo da ji je stregel, ko je ležala . . . kdo da je bil pri nji?“

„Bog!“

Nisem razložil, ali je bilo v besedi sovraštvo, ali je bila ljubezen, ali je bila sama verna, mračna, neusmiljena udanost; udarila je trdo in brez zvoka, kakor da je bil padel kamen na tla.

„Kje je pokopališče?“

„Koj tam gori!“

Pokazala je z očesom proti klanecu.

„Ali je kakšno znamenje na grobu?“

„Je . . . mislim . . . saj jih tako ni veliko, znamenj!“

Šel sem. Noga se mi je udirala v zdrobljeno ilovico, ko sem sopel vkreber, mimo zaklenjenih hiš, mimo razpalih, začnelih plotov, mimo sadovnikov; naposled se je krivilo in mrežilo kraj poti samo še lačno grmičevje in robidovje. — Pokrajina se je odpirala in širila pod menoj, pusta pokrajina. Nekaj neizrekljivo trpkega je ležalo na nji, nekaj siloma udušenega, vase zakrknjenega. Solnce je bilo mirno, kakor z žebli na nebo pribito, ni bilo gorko; sence, ki so strmele iz globeli in zasek, niso bile hladne. Na obzorju so utonili holmi v megleno raven, brez glasu, kakor da so umrli. Vasí, ki so slonele ob bregovih, so bile vse podobne tej nemi, ki je spala pod menoj.

Pokopališče je bilo vrhu grebena, visoko nad vso pokrajino, njen gospodar in njeno znamenje. Ogrnjeno je bilo z nizkim zidom, z gomilami kamenja, od solnca opaljenega, s trnjem in praprotjem prepletene. Sredi posušene trave je stal velik križ, gol in razpokan, brez Križanega. Gomile so bile splahnele, da jih je bilo komaj razločiti, razori med njimi so bili čudni vijugasti; človek je hodil kakor po njivi, ki jo je bil zoral pijan kmet ter jo prepustil plevelu.

Kje je tvoje znamenje? Tam je!

Naravnost tja sem šel, kakor da mi je bil kdo s prstom pokazal pot in križ.

Lesen križ, ves vegast in preperel, je slonel razpet ob golem zidu. Na rjasti žici je visela deščica, morda nekoč od kakšnega plota odškrnjena. Le ime sem še razložil, vse drugo je bilo od dežja izprano in od solnca popito.

V moji gumbnici je bil rdeč nagelj, že napol ovenel; sam ne vem, odkod sem ga bil po naključju prinesel. Snel sem ga, da bi ga z bučiko zataknil na križ.

„Na za spomin, Ana, ko si tako sama!“

Takrat me je udarilo preko lic in preko srca kakor z ledenim bičem, da sem omahnil od

groze in od sramú. — Tam z dolaj so se odprle njene rjave oči in so gledale mirno. Žalbesede ni bilo v njih — o, da bi bila! Ogledalo so bile njene rjave oči; videl sem se v njih spačenega, kakor me je bil spačil greh; nevrednega, preveč očitnega, da bi jecaje beračil za odpuščanje. Srce je bilo preplašeno in prazno, še na te suhe ustnice ni bilo ne prošnje, ne molitve. Šel sem brez blagoslova.

Na dušo mi je tiščala gora, ki sem jo skušal odvaliti z obema rokama. „Kaj sem bil jaz zastrupil ta kraj, da se je zadušila v njem?“ — Ti si ga bil zastrupil! — „Kaj jo je ranila do smrti tista beseda — izrečena le mimogredé — kakor na plesu, tako lahkotna, da jo odnese dih pahljače?“ — Tista beseda jo je ranila do smrti! „Kaj ni vsak trenotek življenja brušeno bodalo, vsaka beseda, vsak pogled, vsak dih-ljaj? Katero bodalo je zastrupljeno? Čigavo roko je vodila smrt?“ — Sodba ni tvoja!

Ko sem se vrnil v krčmo, je sedelo tam dvoje kmetov s prstenimi obrazi in črnimi pestmi. Še v veži sem bil slišal rezek pogovor; ko sem stopil v v izbo, sta me pogledala prihuljeno in sta umolknila. Tudi krčma-

rica sama me je pogledala prihuljeno, skoraj škodoželjno in zaničljivo, se mi je zdelo.

„Ali ste bili tam?“

„Bil sem!“

Iznenada in samovoljno mi je planilo vprašanje preko ustien — naravnost iz bolečine in sramu, iz poželjenja po tolažbi.

„Ali ste imeli radi to učiteljico?“

Ozrla se je proti stropu.

„Tožila se ni z nami. Bolj sami smo v teh krajih . . . bolj sami!“

Kmeta sta se nasmehnila postrani ter sta začela svoj raskavi pogovor o teletih.

Šele kasno pod noč, ko je prišel s polja, je potegnil krčmar svoj koleselj izpod šupe ter je napregel. Debologlava, rumenogrivasta kobila je šepala na eni nogi ter je pobrcavala z njo ob vsakem koraku.

Krčmarica je stala na pragu, roke prekrižane nad trebuhom.

„Srê—ečno!“ je zapela; njen glas se mi je zdel zasmehljiv in hudoben.

Zavil sem se vsuknjjo, privihal si ovratnik ter trdno zatisnil oči, da bi ničesar in nikogar ne videl, tudi tistih podob ne, ki so bile žive in strašne v mojem srcu. Ali videl sem, kako so se druga za drugo užigale zvezde na nebu; in vsaka zvezda je bilo mirno

široko odprto, rjavo oko, ki je gledalo — name . . .

Povodni mož.

Primicija v Slovenskih Goricah.

(Štirinajsto poglavje romana »Kontrolor Škrobar«.)

Spisal Alojz Kraigher.

Primicije so v teh krajih prave ljudske slavnosti.

Veselic, besed, koncertov, gledaliških prireditev — vsega tega tukaj skoraj ni. Elite je premalo, — komaj za silvestrovo in za predpustni plesek —; če pa klerikalci prirede besedico za kmečko ljudstvo, se vrši v nedeljo po večernicah in je komaj zabavnejša od njih. Tudi pridige ne manjka in igrice so skopljene. Pravzaprav ni niti škoda, da so tako strašansko redke, kajti okusa in umetniškega čuta ne vzbujajo ljudem. In tudi nisem videl, da bi jih porabljali za vnemanje narodnih čustev in bojnega navdušenja proti Nemcem. Izjema je edini mohorški kaplan Jozin, pri katerem je pa tudi narodnost le sredstvo, pravi cilj mu je seveda absolutna premoč cerkve.

Ljudje so tu sebično trezni, skoraj skopi. Pridelkov in blaga imajo v izobilju, a denarja malo; zato imajo novci takšno vrednost zanje, da jih ne mečejo od sebe po nemarnem in brez velike sile. Težko si jih pridobe, ker nimajo za drug in urejenega izvoza. Pridelke in pijačo kopičijo doma, več nego bi jim bilo treba za vsakdanjo rabo. Skromno je njih življenje, mirno in brezbrizno; večinoma si ne privoščijo posebnih užitkov, in lahkomiselnost je greh. Zato pa se odškodijo ob pripravnih prilikah. Ob košnji in ob žetvi, ob mlatitvi in trgatvi in tako dalje, kadarkoli je več delavcev pri hiši, se morajo šibiti mize pod gibanicami in kvasenicami, pod svinjino iz ogromnih kibel in pod ročkami novine in starine, jabolčnice ali mošta. Kadar je leto sadovno in je dosti kukle, je pijejo namesto vode; zgodilo se je tudi, da so ob požaru gasili s kuklo, ker je bilo zmanjkalo vode. Saj ne vedó, kam s pijačo! Ko bi obrodila vsako leto, bi se že oglasil tujec zanje; ker pa jih osreči sadje komaj vsako drugo leto — in še to neredno —, jo smatrajo za priboljšek od Boga in jo posrkajo z družino.

Po krčmah veseljačijo samo nemškutarji, notorični pijanci in zapravljivci. Kmet si privošči ob nedeljah izprehod v svoj vrh, kjer se napije v kleti vina, jabolčnice ali mošta, česar pač še ima. Če nanese prilika, se ga nadela, z ženo in otroki, s fanti in deklinami; a ponavadi se zadovolji s kozarčkom in gre trezen spat. Kdor bi ga hotel napojiti — za napitnino, likof ali karsibodi —, se mora čuditi, koliko lahko požre na dušek ali dva. Kakor bi si spravljal v zalogo, da gre užitek prežvekovat. Tu mu pač ni treba varčiti, ker ne zapravlja svojega...

Ljudje so verni in zelo pobožni. Ni jih menda krajev, kjer bi vladali tako strogi nazori in taka ozkosrčnost, kakor v teh goricah. Zgrazanje, obsojanje in obrekovanje je brezmejno in neusmiljeno. Zato pa izbruhnejo nagoni in strasti kot dinamične eksplozije. Sovražnosti vzplamtevalo do najsrditejših preganjanj z jezikom in orožjem, biričem in sodnikom. Starci postajajo nasilni in hotljivi, starke furije. Razporoke so na dnevnem redu kot nikjer drugod med Slovenci...

A to so vendar le izjeme. Izbruhi potlačenih nagonov. Maščevanje zatajenih grehov. V celoti je ljudstvo obrzdano, da je naravnost čudež; čednostno in rednostno kot malokje. Politično je mrtvo, ali vsaj potajeno, le s strahovitimi naporji ga zbičaš kvišku. Če hoče v svet, gre v delo. Obrtniki in dekleta v mesta; fantje v rudnike in za hlapce k Nemcem, da se priučijo jeziku. Pa saj bi jim ne bilo treba! Doma imajo dela in jela dosti; zato se tudi hitro vračajo. Če hoče potovati za zabavo, gre na božjo pot; kamorkoli, kadarkoli...

Potrebo po slovesnostih in veseljačenju si zadoste ob prilikah primicij. Priložnost je pobožna in navduševalna; lahkomiselnost, grehotnost tu odpade... še zasluženje jim cveti.

Primicijant vabi že mesece poprej. In vsaki povabljenec daruje nekaj: tele, svinjo, gnjat in krače, zabele, masla, sira, žita, moke, jajec in vina ... vsega, česar je potreba za pojedine in gostovanje. Treba pa je dosti. Zbere se par sto ljudi in veselje traja kar tri dni zapored ... Zato sprejme slavljenec tudi peneze. Velika vsota se nabere; saj darujejo celo družice po petaku. Če ima srečo, mu jih preostane; a zgodi se tudi, da doplača in da izkrvavi mošnjiček njemu ali starišem.

Prvi dan je nova maša v rojstni fari, največji praznik zanjo. Cerkev je ovenčana; mlaji in zastave, slavoloki s povzdigujočimi napisi poveljujejo izvoljenca in Njega, ki mu namerava služiti. Zvonovi vabijo v vsej svojej veličastnosti.

Na slavnostnem prostoru pri novomašnikovem rojstnem hramu je zgrajena velikanska lopa, vsa v cvetju in zelenju, v pisanih trakovih iz raznobarnega papirja, v vencih in napisih — „veselja dom“.

V hiši kuhajo in pečejo in cvro, da se kadi iz veže. Kuharice in pomočnice begajo vse križem, da so si druga drugi napoti. Iz dimnika pa se vzdigujejo oblaki, ki naznanjajo okolici, da že diše jedila in da so mize morda že pogrnjene.

Od cerkve pride izprevod: dolga vrsta voz in peščev. Vozovi so opleteni, vsi v smrečicah, trakovih in zastavah; svatje so ozaljšani s šopki iz pristnih in umetnih rož, v pisanih barvah, z zlatim in srebrnim lišpom. Tudi konji nosijo nakičeno oprego.

Godci stopijo z voza in zaigrajo pri vhodu v lopo pod plapolanjem slovenske trobojnice na slemenu. In družba defilira mimo njih: novomašnik s stariši in sorodniki, duhovniki, povabljena gospoda, vrsta belooblečenih družic in množica prazničnega svatovskega ljudstva. Vsem žare obrazi od sreče in zadovoljstva, posebno mati je vsa blažena in si otira solze v nebeški radosti. Samo slavljenec — sramežljivi ženin — je utrujen in izmučen, oči so mu udrte in obrobljene, obraz je bled, koščen, bolezen mu je brati z njega ... Bogve koliko je žrtvoval hrepenenja po življenju in po sreči, da je napravil to veselje materi, ki ga je morda ob težki uri bridkosti, kesa in obupa zaobljubila oni

drugi materi v nebesih ... Bogve, če ni bil že čisto strl življenskih svojih sil, da je prižgal porodici spet lučco nade na tisto zaželjeno — po smrti pa večno življenje, amen!...

Sv. Ambrož leži precej visoko in ima resnično lep razgled. Ves je v trtnih brajdah, izabelino grozdje že črni med temnim listjem. Po gričih naokoli je razstavljena gorica pri gorici; sinjkasto žari od bujnih trsov, naškropljenih z modro galico. Bataljoni eksercirajo s puškami iz kolja matematično točno. Viničarije se bele po vijugastih grebenih, skrite med sadnim drevjem. Tuintam leskeče velika zvezda nad zelenjem — drogovi hišnega klopotca. Če potegne veter, zaregetajo od vseh strani — alt in sopran, tenor in bas; tenko in debelo, raskavo in cvileče; prazno in zvonko, doneče in bobneče; veselo in turobno, smešno in obupno; hitro in počasi, splaseno kot srnica — toliko da si ne polomi nožic — in svečano kot mogočni dirigent, ki udarja s kolom po drevesu, da obvlada velikanski zbor širom krog in krog ...

V kotlinah med goricami — lesovi, njive, travniki in sadovnjaki, neznamenat vrelček, še neznamenit potoček. Iznad vrhov kipe gozdovi; zlasti na zahodu so nižji holmi bolj gozdnati.

Na vse strani pa se gomili nepregledna množica grebenov s celo vrsto farnih in podružničnih cerkva, z vinogradi in zidanicami, s sadovnjaki in kipečimi topoli. Na vzhodu se ti izgubi pogled po ogrski ravnini tam daleč na obzorju v sivi megli zgoščenega vzduha. Neizmerno daleč je do Maclja in do Karavank, do Pohorja in do Kozjaka, do koroških in do štajerskih planin.

To je Bartscheva spodnještajerska neskončnost. Sredi te ogromne krajine stojimo. Vsa je bila že nekdanj slovenska. Danes še držimo južni del, večji del; od severa in vzhoda pa nas stiska

Abasver.

vrag in med nas se je zalezal vrag, da nas izpodjeda in izpodkopava. Prsi se nam širijo sredi tega velikanskega obzorja, ki bi ga morali nadvladati s svojo srčnostjo in narodno žilavostjo... V resnici pa se z nami vred drže potuhnjeno ti griči, ne hrepene navzgor, ne hrepene k obzorju. Redka palma — vzdih v nebo... ali je to vse naše hrepenenje? Ti zvoniki, vitki in visoki, — ali niso kakor pretnje nove sužnjosti? — Palače ljudskih šol, ki jih je tuintam postavila dežela, — iz njih bi moral vzhajati narodni zanos, ponos. A kedaj je še sejal samozavest uklenjen suženj? — Tam od Sv. Jedrti blešči rdeča streha nemške šole — sejač sovražnosti in nevoščljivosti in narodne nestrpnosti, simbol podjarmljenja... Kedaj ti leže mora s prsi, lepi kraj? Kedaj ti zasije dan vstajenja, dan svobode in miru?

Pri šoli nama pride Milika naproti. Rupnika pozdravi kot starega znanca, ne preveč prisrčno. Mnogo topleje stisne meni roko, stisne mi jo dvakrat in zagonetno vprašanje jej gleda iz oči.

Oblečena je čisto belo... v bel batist in bele čipke, bele šolne, bele nogavice, bel nakit v laseh in bele koralde krož vratu. Tudi lica so jej bleda in zobje so beli, malo preveliki, vendar lepi, ki jih gornja ustnica — četudi ne premajhna — komaj skriva.

Tudi Milika je družica. Ločila se je bila od izpreda, ker je imela opraviti doma. Zdaj bi jih rada dohitela, bili so streljaj pred nami. Midva z Rupnikom jo spremiva. Pot gre v Vočki vrh, pol ure od Ambroža.

Milika je dobre volje, vidi se jej želja po razigranosti.

Rupnik se šali z njo in ona se smeji veselo. — Iznenada se okrene k meni:

„Dolgo se že nismo videli, gospod kontrolor!“ Pogleda me iskreno in se zasmeje: „Od tistega junaškega večera s šufti!“

Z rokama ploskne pred seboj... a nenedoma umolkne, resna, lica jej zarde.

Morala se je domisliti, da je bila preveč ljubezniva z njimi in da je bila morda sama vzrok škandala...

Dr. Rupnik naju pogleda prav od blizu in se zakrohoče:

„Hahahahaha... Vidva sta zaljubljena, prijateljčka! — Nočem motiti!“ — pa ostane malo zadaj, zvijajoč si cigareto.

Midva molčiva. — Jaz sem v nekakšni zadregi... Ugajala mi je — vsa bela in prelestna.

— A nerodno je... Ali sem že res izgubil stike z njo? —

Ravno hočem sprožiti banalno šalo za vvod... ko vzdigne resno oči proti meni in izpregovori sočutno:

„Vi ste v tem času — že nekaj doživeli, gospod kontrolor!“

„Doživel!“ — se začudim.

„Slišala sem vaš roman... s Tiliko.“

Ah, tako!... Ali niso že minila leta od takrat? — Ali je bil moj roman? — Lep roman je bil, gotovo!...

„Res je, gospodična!“ — vzdihnem kratko in jo pogledam proseče od strani: „Ampak danes — ne mislimo na to! Kaj ne?“

Ona pa se ustavi:

„Ali se spominjate, ko sem vam pravila?... Ljubezen mora priti kot nevihta!... To mora biti krasno!“

Vroč je njen pogled, občudujoč:

„Jaz sem videla, da ste sposobni za kaj takega!“

Pa se zamisli in stopi zopet dalje...

„Če pride... in kar porazi... pomandra človeka!“

Rupnik se zopet približa:

„Jaz sem mislil, da se objameta, da si padata v naročje!... Torej še ni tako hudo!“

„Veselja dom“ že vidimo na vrhu. Zastave papolajo na njem, godba igra, slišati je šum vesele množice in ropotanje voz. Majhen breg je še pred nami, steza drži skozi brezov gozd.

„Oklenite se naju, gospodična, pa vas povlečeva navzgor!“ — jo pozove Ivan.

Milika uboga v razigranem smehu; a njega se dotika samo s prsti, na mojo laket pa se obesi z vso svojo težo. In ko nam pridrdra pod vrhom nenadoma koleselj naproti, se umakne sunkoma na mojo stran — čeprav ni bila bližja — privijajoč se k meni in stiskajoč mojo roko k svojim prsim. Ko je nevarnost minila, odskoči zbegano in zardi:

„Pardon, gospod! — Kako sem se bila nemumno ustrašila!“

A zadrega je preljubka, ona vsa prezapejljiva, — Arnošt je premagan in navdušen. Od tega hipa so najine oči dvoje brezžičnih aparatov, pošiljajočih oboževanje in hrepenenje, prošnje in obljuje...

* * *

Ljudstvo je že v lopi, med pestrimi vozovi se še mota nekaj gostov.

Rupnika pozdravi suhljat gospodek v surki. Klasično lep je njegov obraz, četudi upadel in bled; še lepša Kristusova brada in dolgi kostanjevi lasje, valujoči po zatilniku. Pod brado mu plapola ogromna pentlja, roka mu zamahuje s širokim kalabrezarjem.

„Vi tudi tū, gospod doktor Rupnik?“

„O, živio, gospod profesor doktor Janko Mraz! Jaz se čudim še mnogo bolj...“

„Jaz sem Vogrinčev sorodnik. Tu blizu sem doma...“ — Pokaže mu čez par bregov na vzhod, kjer leži njegovo rojstno selo. Natanko mu opiše in razkaže... Profesor Mraz je imeniten literat, njegova rojstna vas — velike važnosti.

„Da, tam je doma vaš nekdanji razrednik. Kedaj ste bili pri meni? V peti in šesti, kaj ne? A kaj vas je privedlo sem k Ambrožu?“

„Nekdaj sem bil novomašnikov inštruktor.“

„Vi ste študirali tudi v Mariboru?“

„Hahaha... Jaz sem obredel vse slovenske mučilnice.“

„Pustimo to! In živite tu — v Slovenskih Goricah?“

„Pri Sv. Jedrti. Dr. Črnkov koncipijent.“

„Poznam. A kaj vas je zaneslo sem na sever?“

„Kaj je zaneslo vas v Ljubljano, gospod profesor?“

„Za kruhom torej?“

„Kakor vi!“

„Na Štajerskem je dosti kruha.“

„Na Kranjskem mora biti boljši!“

„Ali nas je toliko tam doli?“

„Ravnatelj, nadzorniki, predsedniki... vse vikše glave so iz štajerskega zelnika.“

„Nas pač potrebujejo! Blago je boljše!“

„Mečje je, gospod profesor! Gnesti se da lepše. Bolj gladki ste in bolj lizunski. Prilagoditi se znate in prikupiti — navzgor. Hrbtov nimate. Kranjci pa imamo žrdi v životu. — Kedaj postanete ravnatelj, gospod profesor?“

„Pustimo šale! Moja pot ne gre — navzgor, kakor ste se blagovolili izraziti. Moja pot gre tja na vzhod! Za Stankom, za rojakom! — Od mojega doma je komaj tri ure do Cerovca.“

„Stanko ni moj ideal!“

„Vi sovražite vse, kar je štajersko?“

„Saj sem tudi sam — Štajerec! Vi ste pozabili, gospod profesor!“ — Skoraj bi bil prsknil v svoj krohot.

Profesorjeve kretnje pa so vznešene, govorniške.

„Prav imate! Vi torej smešite to lokalno patriotično zavist. Nikjer ni mej med nami! Od Mure do Soluna smo en življenjski ustroj... Kako absurdno je ob tem to piškavo nasprotje med Štajerci in Kranjci!“

„Kaj hočete, gospod profesor... slovenska bol!“

„Vi ste tudi Kranjec?“ — se obrne dr. Mraz k meni. „No, lepo je, da prihajate na Štajersko reševat slovenstvo.“

„Saj moramo, ko pa skačete rojaki preko meje, kjer vas je veliko manj potreba!“ — pravi zopet dr. Rupnik.

„Vi pa kar molčite!“ — se odpravlja Mraz. „Vi ste uskok! Štajerec — pa bi samo zabavljali? Vi držite s Kranjci, vi ste renegat! Na svidenje, gospoda!“

Lopa je prenapolnjena občinstva. Šunder vlada v njej kot v cirkusu. Svetloba prihaja le skozi dvoje glavnih vhodov in skozi špranje desak, obitih s smrečjem. Oči se morajo privaditi temoti, predno kaj razločijo.

Poleg vrat je oder z godci, ki pihajo v godala, da gluši ušesa. V nekem kotu že pojo. Mize so skoraj že zasedene, a še stoje ljudje in gledajo, kje bi dobili prostora. Mlad bogoslovec, reditelj in ceremonijar, hripav od vpitja, se prevriva od mize do mize in odkazuje sedeže.

Midva z Rupnikom morava zopet ven; peljejo naju za lopo in tam vstopiva skozi stranska vratca k ozki mizi, zbiti iz blanž, ki se razteza ob vsej dolžini zadnje stene. To je častna miza. Novomašnik s stariši sedi v sredini, na obeh straneh duhovništvo in gosposki vabljenici, njim nasproti sorodniki in kmetiški imenitniki. Ob drugi steni daleč proč, zakaj lopa je ogromna, se beli miza z družicami.

Juho že raznašajo, žlice ropotajo po krožnikih; tuintam zvenče kozarci...

Poleg mene je na eni strani pomočniški Sever, na drugi mlad ambroževski učitelj, ambroževski župan Košak in njegov svak Lovrenčič. Mi sedimo že na koncu mize. Rupnik se je vrnil med Severjevo ženo in stotnika Wambergerja. Blizu slavljenca zapazim svetnika Rokavca z gospo Melanijo in Posegarjem. Da se ne ženira, sedeti

pod trobojnico slovensko? Tudi pomočniški Ferenc s kraljicino je tu. Torej nemška družba ni izključena — navzlic zastavam! Celo iz gneče tam krog stebrovja je čuti tuintam kak nemški stavek. Na drugem koncu mize sedi profesor Mraz

Med svatovcami zapazim Miliko, ki me je bila že tudi našla z veselimi očmi. Pri razstanku pred obedom mi je bila stisnila roko in se pošalila:

„Glejte, da pridete kaj k naši mizi!... da ne bomo kakor v cerkvi!“

Ona mi napije; a ko se ozro sosede v smeri njenega pogleda, zardi nenadno in skrije obraz nad krožnikom. Jaz čutim, da je bila zardela, in dobro mi dé to zardevanje. Škoda, da nisem že sedaj pri njej med temi belimi dekleti, ki bi me mikala s svojo dekliško svežostjo in deviško nagajivostjo.

Posegar se skloni naprej in me pogleda malo predrzno. Toliko da me pozdravi z migom glave; zavist mu sije iz oči... Spomnim se govornice, da je nekdanj radi Milike zahajal k Sv. Ambrožu, dokler mu ni svetnica zaklicala svojega veto. Gospa Melanija je črnolaska, Milika blondinka; takrat je skoval nekdo dovtip o Posegarjevi melanži... Njegova nevoščljivost me jezi. Natihem si obljubim, da zavojujem Miliko na vsak način...

Napitnice začno in govorance. V slavljenčeva lica plane kapljica krvi. Ko vstane, da se zahvali, zagori za kratek hip celo navdušenje iz njega. Ko pa zopet sede, splashne mahoma v utrujeno brezbriznost. Tam sedi vzravnan, z brezizrazno krinko svetega malika, ki trpi dolžnost, da ga obožuje mati, da je oče nanj ponosen in da ga gledajo od vseh strani z udanim spoštovanjem, ki je precej pomešano z naivno familijarnostjo.

Dr. Njivar pride s svojo ženo in Bratkom. Njo stlačijo v bližino novomašnika, on in Bratko pa prideta na naš konec med Koša-

kove in Lovrenčičeve ljudi. Kar so zamudili obeda, jim prinesejo posebej, da ne bi bili prikrajšani.

Tudi pri nas se že oglašča petje. Po vsakem tušu godbe, ki sledi napitnicam, intonira ambroževski župan še pevski tuš:

Dolgi, široki in bistrooki.

— med samimi duhovniki. Edini civilist pri njem je neki Hrvat iz Zagreba, baje profesor z vseučilišča. Druge gospode ponajveč ne poznam. Saj je ni veliko. Množica je kmetiška; le redkokje se ziblje roža na pošvedranem ženskem klobuku.

„Živio, oj živio . . .
živio, na svet!
Kol'kor kapljic, tol'ko let . . .“

Košak je masten človek okroglih in veselih lic, korajžno skodranih redkih las. Prijeten možak velikih, pametnih oči, ki si je z vztrajno pridnostjo iz nič pritržil veliko premoženje. — Nasitil se je bil že in si prižgal cigaro; zdaj zbada drja. Njivarja in druge krog sebe z lakomneži in požeruhi.

„Pečenka ima poceni okus, kaj ne, gospod zdravnik?“

„Tudi vaša cigara ne diši predragoceno.“

„Haha, jaz ne kadim trabuk, kot vi. Ampak to sem žalibog kupil sam. In vi — ste pozabili cigarnico doma?“ — mu pomežikne s pomembno hudomušnostjo.

Njivar mora seveda razumeti in postreči njemu in Lavrenčiču. V zahvalo pa se mu še enkrat namuzne:

„Danes imate pri Ambrožu majhen služ, gospod zdravnik; le odškodite se pri krožici in skledi!“ — Radodarno mu nalije vina in mu ponuja sklede z vse mize. „Bogve . . . človek nič ne ve: če utegnem jutri zboleti, bi se morda gospod doktor odškodil pri meni. Hahahaha . . . Še pečenke za gospoda doktorja! Solate in prikuhe! Vina sem! Piščeta so tudi tu!“

Smeje se razposajeno s črnimi zobmi in puha smodko, da ga je veselje gledati. Pa zapoje zopet, malo hripavo:

„Hopsasa, Peter, zaj si med jimi,
le se prekrižaj, paj,
žüpa j' na mizi;
pura pa in puran
v peči se peče,
v riglici globokoj teče že mast.“

Zabava se razvije. Deklamatorji nastopajo; šaljevci se oglašajo; mlad kaplan zapoje nedolžen kuplet — malo preveč maziljeno — s skrbipolnim refrenom:

„— občinski naš urad,
pa mora plačevat.“

Občinstvo je hvaležno in ploska naravnost navdušeno.

Zabaven godec si je namazal lica s sajami in se našemil za kovača, pa uprizori šaljiv nastop v kovačnici, ki vzbudi kanonado smeha.

Ljudje si brišejo solze in se drže za trebuhe, zvičajoč se od veselja . . .

Dr. Njivar bliska z naočniki proti belim družicam. Zobe si trebi in se ogleduje po svojej ženi, če ga ne nadzira. Sklanja se k sosedi, Lovrenčičevej Naniki, ki sedi pokonci poleg njega. sramežljivo skrivajoč raskave roke pod mizo in povešajoč zardeli obrazek pred njegovimi očmi.

Bratko iztegne vsak trenotek svoj dolgi vrat in išče z medlimi pogledi Miliko. Podoben je pojacu na vzmetu, ki plane na pritisk iz škatlje in se zaziblje klaverno in smešno . . . Ko zapazi, da koketira Milika z menoj, me pogleda divje in otrpne v tem pogledu . . .

Tudi naše omizje že trka s kozarci, prepevajoč zdravico:

„Ena kupica sladk'ga vinčeca
sem po mizi je privandrala.
Le popijmo ga, le zavžijmo ga,
na zdravje naše Micike!“

Gospa Severjeva se malo brani, nazadnje ga pa le potegne.

„Tota neče piti no dobre volje biti,
piti, piti, piti, no dobre volje biti,
prešmentana pijanka, kaj še 'z tebe bo,
če se poboljšala ne boš?“

Košak začinja pri vsakem gostu novo zdravico, zna jih za cel rožni venec. Gospa Severjeva mu vneto pomaga in Lovrenčičeva Nanika poje pobožno, kot bi pela svete pesmi. Sicer pa j'h zelo veliko res zveni romarsko in cerkveno; Jezus in Marija, Jožef in angelji morajo prisostvovati pitju. In če gledam po sosedih: drug drugega nadzirajo, da izpije vsak svojo mero . . . da ne bi morda kdo zaostal v veselju.

* * *

Sever je začel preko svoje žene in Rupnika pogovor s stotnikom Wambergerjem. Rupnik poslušal in se vtakne tuintam, tudi jaz poslušam. Nemški govorita; stotnik se izgovarja namreč, da ni zadosti zmožen olikane slovenščine.

Uniforma je preozka za njegovo debelost. Vrat mu kipi iz tesnega ovratnika in drobcene oči mu komaj gledajo izza svetlih lic.

„In Nemci bi ne imeli pravice tu gospodovati? — Slovensko pleme je že popolnoma prožeto z nemškim sokom. Vprašajte med ljudstvom po imenih! Polovica, ali vsaj tretjina jih je nem-

ških. Jaz sem domačin — Ambroževčan — in sem Nемеc.“

„Pa pogledjte v Gradec, gospod stotnik! V Maribor! Tam dobite morda še večji odstotek — slovenskih imen.“

„— ki pa vtonejo v nemškem morju. Mi živimo kompaktno v mestih in od Spielfelda gori. Kdor zaide k nam, se mora prilagoditi in izginiti med nami.“

„Kakor sladkor v vodi!“ — pripomni dr. Rupnik.

„No, sladkor? Primera malo šepa; a pustimo to?“

„Haha, šepa! Torej: kakor gnoj na njivi!“

„Recimo: gnoj! To ni nič nečastnega.“

„Gnoj iz kloak! — po Bartschu!“

„Ampak — kaj sem hotel reči? Kje pa ste Slovenci tako enotni? Graščine, trgi, mesta — to je bilo že od pamtiveka nemško. Zmirom je bil Nемеc gospodar Slovcu. Graščak je bil celo posestnik vse te zemlje; vaše ljudstvo je tlačaniло. Gospodstvo nemško je torej dedno, priposestovovano v tisočletju. In to zemljišče, ki ga obdeluje vaš slovenski narod, je darovano, veliko-dušno darovano!“

Sever se smehlja usmiljeno, s povešenim pogledom. Dr. Rupnik gleda ves začuden, pa se obrne k meni — in toliko da ne prskne v svoj krohot . . .

„Z modernim pravom so vaše ideje nekoliko navzkriž, gospod stotnik!“

„Gospod stotnik je za Faustrecht!“ — pravi Sever. „Pest je pravo, kaj?“

„Nikakor ne, gospodje! A to mi bodete priznali: — če je odpravljeno tlačanstvo, če vam je vrnil Nемеc-gospodar . . .“

„Vrnil! . . . to je beseda!“

„Če vam je vrnil Nемеc-gospodar telesno svobodo, — s tem še ni rečeno, da se je odrekel tudi duševni nadvladi.“

„Duševno tlačanstvo je torej tisti jarem, v katerega nas vprezate!? Tlačanstvo na vsak način. A zdi se mi, da je jarem tudi gospodarski.“

„Kjer je gospodarski, je upornost kriva; trmoglavost in nestrpnost. To pa je gotovo, da mora vladati kultura! —

Nemški apostoli prihajajo med vas, da zavojujo vaš narod za kulturo.“

„Pri dekletih se jim posreči časih — vašim apostolom na nemških šolah.“

„Nemški duh naj gospoduje, ki je kulturn duh, najkulturnejši na svetu. In nemški jezik naj zavlada, ki je svetovni jezik, nosilec duševne prosvete in duševne kulture.“

„Luther in Goethe . . . le ven z besedo!“

„Gospodje se šalite. Saj ni vredno besede! Koristi so na dlani!“

„Koristi so na dlani . . . zlasti za učitelje, uslužbence deželnega šolskega sveta.“

„Le ne tako zagrizeno! Delodajalec je gospodar, kaj ne? — In saj ne nosimo sovraštva med narod! Ljubezen prinašamo in usmiljeno srce; žanjemo pa srd in zlobo.“

„Vi bi nas sprejeli za otroke, adoptirali bi nas!“

„Z odprtimi rokami!“

„Otrokom ni do svobode . . . Mi pa smo možje, gospod stotnik!“

„Narod vaš je še v povojih.“

„Ne vem, če ni naš kmet bolj pameten od nemškega! Pri slovenski inteligenci pa še celo nisem mogel zapaziti posebne inferijornosti v primeri z nemško.“

„Ker je prepojena z nemškim duhom!“

„Potem ste itak lahko zadovoljni!“

„Vi si izposojate . . .“

„Mi si krademo . . .“

„Brez hvaležnosti si jemljete, z uporom srcih.“

„Ali duh in jezik, ali nič! Kaj ne? To bi vam dišalo.“

Brugg.

Steenfolska jama.

„Ne besedičimo! Zakaj nam gre? — Boj je zdaj za status quo!“

„Pereat status quo!“ — se oglasi dr. Njivar preko mize.

„Vzeli bi nam radi naše trge, naša mesta — trdnjave nemškega duha. Mi pa se branimo; ne samo, da se branimo, celo jemljemo vam občino za občino. In da prodira nemška misel, da zmaguje nemška beseda, vam je tudi priča množica nemških priimkov v vašem ljudstvu.“

„Ti izvirajo iz graških in dunajskih najdeniščnic, gospod stotnik! V plenica pridejo otroci k nam, naše ženske jih vzgoje, na naši zemlji zrastejo, tu se ženijo in može, strnejo se z nami brez ostanka, — saj ne slišijo nikoli nemške govorice!“

„Izginejo kot sladkor vodi!“ se namuzne Rupnik.

Stotnik pa molči. Malo je v zadregi: tudi on je najdeniškega rodu . . .

„Ta asimilacija je naravna in poštena. Nemci pa nam jemljejo zrele može in ženske, asimilirajo jih nasilno.“

„Sami se nam radi udajajo, gospod nadučitelj!“

„Ker jih razmere silijo. In razmere so posiljene od Nemcev.“

„Gospoda moja, na posilstvo je visoka kazen!“ — se oglasi zopet dr. Njivar, ki je vjel le tupatam besedico iz pogovora.

Stotnik pa se nagne ljubeznivo k Severju:

„Poglejte, gospod nadučitelj! Kje sva že začela? Govorila sva o Pomočnici. Kako sem nekdanj rad zahajal tja! Pri Košarju smo se imeli imenitno! Gospa je bila takrat — à la bonne heure, četudi zna samo slovenski. Ferenc — tam sedi s svojo lepo punčko — je bil vedno moj prijatelj. Zdaj si ne upam več tja gori. Učitelji so bili vedno z nami; Slovenci, prav zavedni. Danes pa ste si navzkriž kot psi in mačke. Za vojaka je težko . . .“

„Jaz nisem kriv, gospod stotnik. Saj vidite!“ — s kretinjo proti Ferencu. — „Tu sediva za eno mizo; doma pa mi obrača hrbet, mi ne odzdravlja, hodi krog ljudi in hujska proti meni. In vendar imam pravico, vdeleževati se volitev! Občina je slovenska, nemškutarstvo samo fiktivno; ker nihče nima te moči, da bi ljudstvo vzdramil. Naskakovati je pa treba, to je narodna dolžnost. In če ga že poskus preprostega učiteljčka tako razjari, da izgubi pamet, mora stati pač njegova stvar na slabih nogah. Naravno je potem, da človek ne more in ne sme več popustiti.“

„Gospod nadučitelj! Ferenc, Košar in drugi — to so stare korenine pomočniške. Podedovali so oblast, priposestvovali so si vladanje. Vi pa ste vendar — tujec, vsiljenec!“

„Oho! Prosim prav lepo! Slovenec na slovenski zemlji — tujec, vsiljenec? — Nemec je tujec pri nas, vrinjenec in uzurpator. Nemškutar pa je izdajalec in odpadnik. Kot vojak bi lahko znali ceniti to sorto! Takim junakom se ne umaknem.“

Stotnik se čoha po obritem licu:

„Hmja . . . Nihče ne ve, koliko gramov nemške krvi se pretaka po njegovih žilah. Plemenata so tako pomešana . . . In vsaka kapljica se lahko nekdanj vzdigne v človeku in zahteva svojo dačo.“

Sever čuti, da ga je zadel s svojo sodbo o nemškutarjih, pa molči v zadregi . . .

* * *

(Dalje prihodnjič.)

Mimo ciljev.

Spisal Milan Pugelj.

Slušalce je globoko zadelo. Od teh, ki hite po trgu, je bil poleg mož z brado in tista mlada gospa in skoro vsi. Zakaj vsak izmed nas ima svojo temno in težko stran, samo da duša v usodnem hipu zgrize boleost v sebi in prezre telo, ki izvršuje njeno voljo in njeno strast... Toda treba je pričeti od kraja.

Na levi v klopih so se vrstili porotniki, spredaj sodnik, na desni državni pravdnik in zagovornik. Pred sodniki je sedel tik ječarja Grivar in na daljši klopi za njim priče. Med temi je bila tudi obtoženčeva žena, drobna, visoka, oblečena v črno, bledega obraza in ostrega profila.

Avskultant je prebral obtožnico do konca in sedel. Predsednik senata, plešast in čokat stavec rdečega obraza in debelih rok, se je oglašil.

„No, Grivar, zdaj nam pa vi povejte, kako je bilo. Opozarjam vas, da bo kazen mnogo miljejša, če boste govorili samo čisto resnico.“

Med poslušalci, ki so sedeli za njim v klopih in stali na balkonu in pod njim, je zavladala tišina.

„Prosim,“ je pričel Grivar, „da bi odstranili mojo ženo. Čemu bi jo žalil? Jaz sem takten človek.“

Državni pravdnik, golobrad, prileten, rjav dolgin, se je pikro nasmehnil.

„Kaj pa zdaj naenkrat taka obzirnost?“

„Če ostane žena tu, ne bom pravil. Sodite potem po obtožnici.“

Žena je naenkrat vstala in sama odšla skozi stranska vrata.

„Hvala!“ je rekel Grivar tiho za njo in potegnil z roko preko čela. Pričel je svojo zgodbo.

„Pozno v noč sem sedel sam v stranski izbi manjše gostilne. Čakal sem na natararico. In ko tako sam sedim in prerivam po mizi posodo gorkega piva, prileze izpod belega prta sosednje

mize visok, mlad človek, ves umazan, razmršen, brez kravate, brez manšet in se mi naivno smehlja. Naenkrat kinkne z glavo enkrat, dvakrat, trikrat. Pomežikne mi, dvigne raztrgan čevelj in pomiga z rjavim blatnim palcem, ki je gledal iz usnja.

„Da si mi zdrav, spoštovani palec,“ pravi. „Koliko je že tega, o koliko, odkar se nisva videla! Ali vidim, da ne trpiš na sebi spon in da ljubiš svobodo kakor tvoj oče Janez Piškur. Veseli se luči!“

„Začel se je smejati pridušeno in sunkoma. Bilo je, kakor bi hukala neznana ptica z bobnajočim, enoličnim glasom. Premislil sem ime. Takrat sem bil v mestu še neznan. Niti umetniških krogov nisem poznal. Bilo bi mi ljubše, da bi se ne bil nikoli seznanil z njimi. Iz ust bi rad pljunil spomin nanje! Janeza Piškurja sem poznal po imenu. Pisal je neke cinične pesmi, sirove novele in jako osebne kritike.

„Torej ti si,“ sem rekel in mu povedal svoje ime. Bil je izredno pijan. Dopoldne je dobil nekaj denarja in do večera je vse zapil. Obraz je imel izmučen, trpeč in bolno zaripel, da je bil tak, kakor sveti Jernej, ko so mu potegnili kožo s telesa. Ko je bil v mraku sam, si je pripravil posteljo. Poravnal je na mizi prt, potegnil globočje k tlom oba konca, obrnjena po sobi, razvrstil pravilno vse stole in zlezal mednje pod mizo. Spal je od mraka pa do enajste ure ponoči. Motil ga ni nihče.

„Ozlovoljil se je nenadoma. Ozrl se je šršeče okoli sebe, nabral ustne v šobo in udaril s pestjo po mizi. Pričel je govoriti skozi nos in zatezati naglašene samoglasnike.“

„Ali ste vi Avstrijec, gospod?“

„Gotovo! Zakaj vprašate?“

„Zdelo se mi je, da ste Samojed iz mrzle Sibirije, ko ste tako dolgočasni.“

„Do zdaj je govoril počasi, a zdaj naenkrat hitro in kričé.

„Zakaj me pa ne povabite k mizi, če niste Samojed?“

„Ko je sedel pri meni, je povedal tiho, zamišljeno skozi nos:

„Vsako bitje najde svojo kljukico, na katero se obesi. Samo enkrat pa je živel tak mladenič, ki je trpel rajši lakoto kakor ljubezen. In ko je prišla neko noč k njemu mlada deklica, se je prebudil in prekrizal in poklical na pomoč Boga in vse svetnike. Prišli so takoj in Bog je vzel deklico med kolena in jo tako pretepel, da se ji še dandanes pozna.“ Po kratkem oddihu je pokazal z roko, kakor bi se nama nasproti razmaknila stena in bi videla v čudovito daljo, in rekel skozi nos, zavlečeno, nežno: „Glejte daljavo, gle-ejte srebrno cesto, po njej pa prihaja moja nevestica s kregulčkom za vratom. Ali ne slišite kako zvončklja?“ In nato jo je vsekaj važno: „Povejte mi nekaj o ljudeh, ki žive na Marsu!“

Državni pravdnik je udaril po mizi in rekel:

„Ta komponira novele. Prekinite ga, gospod predsednik.“

„Pri meni je vse novela,“ je rekel Grivar. „Tudi moje življenje je novela. Boste videli!“

„Ne tratite časa, Grivar!“ je vzkliknil predsednik. „Povejte le tisto, kar spada k stvari!“

„O tem človeku vam moram reči še par besed. Kdo bi me drugače prav razumel! Vidite, ta moj znanec je zlezal tudi opoldne na kandelaber in metal na policaja kostanje. Po lestvah so lezli ponj in ga zaprli. Zvečer včasih, ko ga je pregnala z doma gospodinja, je prišel pijan v popolnoma neznano stanovanje, kjer so sedeli domači za mizo in večerjali. Pozdravil je, zasmejal se in se prekucnil na posteljo. Tam je nena doma zaspal. Neko noč je prinesel od nekod vrv, jo privezal na mostno ograjo, se spustil po njej in se krepko gugal ne visoko nad vodo. Rekel je, da se mora ohladiti. Ker že ni bilo dolgo vetra, si ga bo napravil sam. Mahoma so ga zagledali nekega dne, ko je stopal hlabro po najvišji strehi. Kaj dela, kam gre, so kričali ljudje.

„Bogu bliže,“ je odgovarjal on, šel do slemena in ga mirno zajahal.

„Bil pa je izobražen. Čemu stresate glavo, gospod državni pravdnik? Tudi to moram povedati, če vas hočem prepričati o resničnosti tega, kar pride. Spomin je imel izboren. V popolni pijanosti se je pritoževal, kako je njegova glava

polna nepotrebnih neumnosti. Toliko nerabne šare in navlake tiči v njej iz šolskih let. On ve na primer, da imajo v genetivu pluralis izjemno končnico um ti-le samostalniki: Canum, vatium, vatium, sadum, mensum, mensium. Dexter se nepravilno stopnjuje. Tako-le: Dexter, dexterior, dextumus. Čemu mu vse to, kako bi se tega iznebil? Z akuzativom se vežejo sledeči predlogi: Ante, apud, ad, adversus, circum, circa, citra, cis, erga, contra, inter, extra, infra, intra, inxta, ob...“

Iz poslušalcev je bušil smeh.

„To je neumnost,“ je zaklical predsednik in zvonil. „Opozarjam vas strogo, govorite stvarno! Tiho, poslušalci! Tu ni gledališče! Sicer dam izprazniti dvorano.“

„Poznal je filozofe vseh narodov, citiral jih je v največji pijanosti za kratek čas. Bil je ženijalen človek.

„Jaz pa sem bil takrat zaljubljen. Že preko deset let je tekla v tistih časih moja ljubezen. Zaljubil sem se vanjo, ko sem bil star petnajst let, in od tedaj teko leta do današnjega dne; vse se prenavlja, moje čustvo se ne.“

„V koga ste bili zaljubljeni?“ je vprašal sodnik na desni in pokazal na okroglo stvar, pregrnjeno z belim prtom. „Ali v to tukaj?“

„V tisto, da! Vsak je svoje sreče kovač, pravi pregovor, ki je jako enostranski. To velja za ljudi, ki žive kakor stroji. Naprej, naprej se pehajo, za službami, za ugodnim življenjem. Razum je njih gospodar, a ne srce. Jaz pa sem prišel drugačen na svet. Moja duša je kakor struna v vetru. Vsak gibljaj ozračja jo strese, ona drhti, poje, koprni. Kako bi koval svojo srečo brez nje, ki sem jo hotel imeti za vsako ceno? Vse se je izpreverglo. Vloge so se zamenile, kakor bi se preobrnil čolni. Moja sreča je bila ona. Kod bo koval kovač, ko pa ni sreča njegova, ko vidi, da je ni v njem, temveč da stoji zunaj njegovega življenjskega kroga! Bil sem nesrečen človek. A o tem pozneje.

„Nekega dne stopi predme gospod Piškur, ves prepit, tresoč se po vsem životu in reče z jokavim glasom.

„Priatelj, usmili se me!“

„Kaj ti je?“ vprašam.

„Zaljubil sem se!“

Gledam ga z debelimi očmi.

Ali si od mrtvih vstal?

„Ne šali se,“ prosi, „in ne žali me. Človek sem, ne zameri mi, da se slačim pred tabo. Zaljubljen sem v Rozo, pomagaj mi!“

„To, gospoda, je bila njena sestra. Kako bi mu ne pomagal? Grem in se menim. Niti mislil nisem na uspeh. Poznala ga je z ulice in po njegovih povestih. Premišljevala je en dan, dva dneva, tri in nekega dne je prišla sama k meni in jokala. Ljubila ga je. No, dobro. Nekaterim ljudem gre vse gladko v življenju. Če so vsemu svetu napoti, tistim niso, ki jih hočejo zase. Naj se imata rada, sem si mislil. Piškur ji je prisegel, da ne bo več pil. Ali že drugi dan sem ga videl oddaleč, kako se je opotekal okoli nje po ulici. Vihtel je klobuk in pel. Vsa je gorela v obraz od sramote, ali še rajša ga je imela. In da bi se zavzela še bolj zanj, je iskala pri meni pomoči.

„Rekel sem prej, da sem bil nesrečen človek. Z njo, ki bi bil rad vedno tičal tik nje, sem se sešel komaj vsak mesec, vsak drugi mesec. Kadar se nisem mogel več premagovati, sem ji pisal. Smešno, pasje ponižno pismo! Mene je sram. Bila sva nekoč v ateljeju nekega slikarja, mojega prijatelja. Pokazal ji je veliko sliko, ogromno brezpomembno plahto s kmetico nadnaravne velikosti. Kako je bilo vse brez pomena, naivno, diletantsko! In ko sva šla pozneje sama po ulici, mi je rekla:

„Ah, kako velikanski umetnik je to!“

„Zazeblo me je. Kakšen umetnik, prosim vas! Jaz, ki sem napisal kopo — oprostite mi! — dobrih stvari, pa sem šel tik nje kakor cestni pometlač. Grizlo me je, divje grizlo. Videl sem pred sabo bodočnost, čital iz še nenapisanih knjig, a v njenih očeh me je ubila moja pasja ponižnost. Prišla sva do nekakšnih vrtnih stopnic. Posloviti se je bilo treba. Sram me je, dovolj je za sedaj!

„Roza me je vprašala nekega dne takole:

„Povej mi po pravici, ali bi jaz mogla poročiti Piškurja?“

„Treba je bilo, da sem govoril kot prijatelj Roze, sestre nje, ki sem zanj medlel. Piškur je moj prijatelj, Roza je moja prijateljica, kako naj izberem? Koga naj žrtvujem? Njega!

„Strela božja, kako ga naj poroči, čemu naj bi pokopala sebe samo! In vse sem ji povedal, vse tisto, kar je sama videla in doživela in kar je hotela za vsako ceno izbrisati iz svoje glave. Pobil sem jo z besedami kakor z železnimi drogovi. Sesedla se je, več ni bilo iz njenega grla glasu. Ali moje prijateljstvo, namenjeno njej radi

njene sestre, je izdala njemu. Napravila je iz mene klevetnika. Takrat sem raztrgal verige. Nikoli nisem bil tako zadet, kakor tiste dni.

„Fej,“ je kričal Piškur, „najsveltejše si mi hotel poteptati!“

„Bil sem enak obstreljeni divjačini, ki se vlačí ponoči okrog in ne more poginiti. Solnce ji žge rane in tišina noči ji pomaga, da sliši samo kljuvanje lastnih bolečin. Takrat sem se zavlekel v neko družbo, tujo mi po duhu in navadah. V njeni sredi je bilo mlado dekle, ki se je vame zaljubilo.

„Tudi ti jo ljubiš, sem kričal vase, tudi ti! Ne moreš živeti več brez nje, vzeti jo moraš za ženo!

„Z njo pa, sem rekel prej, sva bila prišla tistega dne, ko sva se vračala iz ateljeja, do nekih vrtnih stopnic. Posloviti se je bilo treba. Tri, štiri mesece že nisem govoril z njo in leto teče, že dve leti teko, kar jo hočem vprašati po duši, kaj misli z mano. Nerodno, težko se mi trgajo besede iz prsi. Bojim, silno se bojim trenotka, ko mi izreče ona svojo mrzlo odpoved. Naj jo čakam, mi reče, vrnila se bo takoj. In zdi se mi, kakor bi še danes stal pod stopnicami. Količko nas je, Aleši, v tem življenju! Ležimo pod stopnicami, a nad nami gredo časi, ki smo jih samo slutili, samo videli v sanjah, časi, ki jih žive drugi ljudje in ki jih mi ne učakamo nikoli!

„Verjemite mi, da mi je bila ta ljubezen svetost in religija! Če bi mogel lagati napram vsem ljudem, če bi mogel zamolčati resnico oblasti in cesarju, njej in njenim bratom in sestram in njenemu očetu in materi ne bi bil nikoli tega storil. In v tem sem zagledal greh njene sestre. Ona je poznala moje ponižno razmerje, ona je vedela za sveto stran moje duše. To mojo slabost je izrabila in me izigrala napram tovarišu. In kako naj se operem? Ali naj odprem srce in prodam svojo skrivnost vsem vetrovom, ali naj vržem med ljudi svoja čustva, da se jim bodo smejali? Napravil sem grozen konec: Oženil sem se. Poročil sem žensko iz tiste družbe in klical vase:

„Ker jo ljubim, ker jo ljubim!“

„Nekega dne me je srečal Piškur, se tik pred menoj ustavil in dejal cinično:

„Midva imava še neke obračune!“

„Torej računajva!“

„Počakaj,“ je rekel. „Prvi denar, ki ga zaslužim, porabim zato, da si kupim revolver. S tistim te ustrelim!“

„Dobro!“ sem odgovoril. „Povej mi prej, kdaj dobiš denar, da ti pridem naproti!“

„In ko sem šel sam naprej, sem premišljal, kako preproste stvari so ti umori in samomori. Tak človek, ki se je za to reč odločil, gre, kadar ima denar, k navadnemu puškarju, katerih je v vsakem mestu po več, in izbere revolver. Plača ga, dene v žep in s tem je vsa stvar najtočneje pripravljena. Ustreliti sebe ali drugega, to je vendar najmanjša reč. Treba je dvigniti samokres in s kazalcem pritisniti na jeziček, da udari petelin po kapici. S tem je delo opravljeno.“

„To je cinika nesrečnih ljudi. Dolgo sem se je že zavedal in dolgo sem jo tajil samemu sebi. Ali včasih, ko sem sedel na koncertu ali pri dobri predstavi v gledališču, mi je bilo jako čudno. Zdelo se mi je, da se je odprla v meni duša kakor velike bele bukve. Tako jasno je bilo vse, da nisem imel več moči, s katero bi preslepil sebe samega. Videl sem jo dve, tri vrste pred sabo, kako je sedela sočna, zdrava, močna, vredna moškega poželenja pred mano in poslušala petje. In iz nje in iz tega petja se je izcimilo nekaj čarobnega, jako fantastičnega, kar me je dvignilo iz navadnega življenja in iz cinizma, ki mi je sicer razjedal dušo kakor rja železo. Najčustvenejše snovi je bruhnili iz sebe moja fantazija, najboljše povesti so se rodile v tistih kratkih trenutkih, ko je kipela na odru pesem v največji slasti in ko je sedela ona pred menoj, vsa tiha in pozorna. In kako kratki trenotki so bili to! Ploskanje navdušenega občinstva jih je pregnalo popolnoma.“

„Enkrat živimo, sem mislil ob takih večerih, čemu bi si to edino pot ne pomagali do sreče?“

Zakaj bi trpeli v teh malenkostnih družabnih vezeh, zakaj bi ne potrgali spon in jo mahnili na polje svobode? Tri leta so že minila tako, štiri, pet, a jaz se še vedno nisem mogel povzpeti više, nego do fantastičnih načrtov. Davna izkustva so oskubla misli, vrgla na tla upanje in ga pohodila v blato. Videl sem naravnost v njene oči in prepričeval sem se, da ne gledajo samo vame tako lepo, veliko in vdano, temveč v vse, kamor se upro, ker so po naravi tako lepe, velike in vdane. In njene ustne se ne smehljajo tako zdravo in vroče le meni, temveč vsakomur, ker so po naravi tako zdrave, prijazne in vroče. O hrepenenje, ki se ni obrnilo na pravi cilj, kako brez konca in brez namena žgo njegovi grenki žarki! O srce, ki si se zagnalo v deroče struge tujih voda, kako obletiš življenje, kako padeš na dno, kamenu enako, ne da bi užilo srečo, ki si jo hotelo!“

„To je od sile,“ je vzkliknil državni pravdnik. „Kaj pa zdaj tako novelistično vzdihuje!“

„Neko noč se snidem po dolgih letih s Piškurjem. Naletela sva drug na drugega v kavarni, kjer je igrala damska godba. Mislim, da se je zunaj že danilo. Preplavaljal me je tisti neprijetni občutek človeka, ki se je neke noči župil in ki nenadoma opazi, kako ga gleda dan, siva jutranja treznost, skozi okna in skozi odprta vrata. Alkohol ga je vrgel iz tirov in ga dvignil v neki čarobni svet harlekinstva, svilenih in dehtečih dam, a nenadoma je treba iz te devete dežele nazaj v delavsko enoličnost. Tudi Piškur je trpel v podobnem jutranjem razpoloženju. Prebujal se je počasi iz pijanosti. Ko me je zagledal, se je takoj namenil k meni. Opotekal se je med stoli

in sedel tik mene tako siloma in nenadno, kot bi priletel od stropa. Bil je bled kakor rumen papir in obraz je čmeril in ga pačil, kakor bi prenašal silne notranje muke.

„Ti,“ je dejal. „Že pred leti sem se bil namenil, da ti to-le povem.““

„Zakaj pa nisi? Morda je zapadlo!“

„Ni, pri moji veri, da ni. Če hočeš, ti prisežem, da ni. Evo, ti pa prisežem. Tu, glej, že držim kvišku tri prste in prisežem ti, pri čemur hočeš. Pri živem Bogu katoliškem,

Stovaško dvorišče.

pri Mohamedovi bradi, pri vsem tem, kar je tebi ali meni sveto, pri svoji časti . . . no, izberi si!“

„Dobro,“ sem odgovoril. „Izberem si Mohamedovo brado.“

„Brat v Apolonu,“ je mežiknil, „ti se šališ, pa videlo se bo, da se jaz ne šalim. No, veljaj! Prisezem ti pri Mohamedovi bradi, da tisto, o čemur si blagovolil dvomiti, da bi morda zapadlo, še ni zapadlo!“

„Ni!“ je zakričal po odmoru, udaril s pestjo po mizi, da so odskočili kozarci, a se naenkrat najdobrohotneje smehljaj: „Hehehehe, nič zlega ni v nas, zato smo tako malopridni!“

„Kaj boš torej povedal?“

„Povedal bom na primer za danes tole: Kakor se spominjaš, sem te nekega prekrasnega dne ustavil in ti obljubil, da kupim v tvojo čast in slavo revolver ob prvi priliki, ko dobim nekaj honorarja. Pojasniti mi je treba, da sem se premislil.“

„V svojo čast in slavo!“

„Ne! Tudi premislil sem se zopet v tvojo čast in slavo. Kakor veš, sem dobil že med tem časom mnogo honorarjev, pa še za nobenega nisem kupil revolverja. Vidiš torej, da sem se res premislil. Ali popolnoma se nisem premislil: Osveto hočem na vsak način, samo izdatnejšo.“

„Čenčáš!“

„Saj ni res! Poslušaj, neverni Tomaž: Sestra Roze, moje žene, blagovoljuje mene v svojem življenju jako uvaževati.“

„Križ preko tega! Kaj me briga!“

„Sestra Roze, moje žene, me ima rada.“

„Zasmejal sem se mu.“

„Me ljubi!“ je zakričal.

„Vstal sem, a on za mano, šepetaje mi na uho:

„V drevoredu, čisto na dolnjem koncu, je sredi nizkega smrekovega grmičja klop, kamor hodiva midva. Povabim te, da prideš in ležeš onstran klopi v grmovje. Midva prideva okoli desete. Ali glej, da se ne izdaš! Skočim vate in te pobijem!“

„Toda treba je, da povem vmes še tole stvar: V zakonu sem imel dva otroka, hčer in sina. Moja žena je blago in nežno bitje. Te njene lastnosti sem spoznal že prej, predno sem jo poročil, in izkušal sem jih primerno ceniti tudi pozneje, ko sem bil njen mož. Nisem je žalil ne z besedo, ne z dejanjem. In to si štejem v zaslugo spričo tega, ker sta bila njen oče in njena mati dva prava peklenščka. Izzivala sta me, ščegetala mojo

jezo, teptala mojo dobro voljo in mojo resnost. Tudi mnogi drugi niso bili boljši. Spominjam se nekega duhovnika, ki je krstil mojega sina. Treba je bilo navesti očetov stan. Boter je rekel, da je pisatelj, a duhovnik ni hotel tega zapisati, češ, to ni nikakšen stan. In vse tako se je kopicilo drugo na drugo. Nekega dne sem priznal samemu sebi, da me je življenje utrudilo, nekako izpilo kakor ogromna pijavka ali neviden polip, ki me je vsega ovil s svojimi tisočericimi kraki. Bili so žalostni časi. Denarja malo, stroškov mnogo, a srce, polno želja in fantazije, spoznava, da je konec življenjskih novosti. Samo star postajaš z dneva v dan, samo pust in siv.

„Njo sem imel še vedno rad, ali tiho, v dnu duše — kdo je vedel za to? In v polsanjah sem se domislil, da mi je rekla v davnem času njena sestra, naj jo pustim v miru, ako hočem njene naklonjenosti. Zdaj se je to zgodilo, meseci so tekli, leta so se valila naprej, a ne v vseh dolgih mesecih, ne v vseh še daljših letih ni bilo trenotka, ni bilo slučaja, ki bi bil naju zbližal za utrip časa. Ali je zdaj nastopil že tisti dan, katerega je napovedovala njena sestra? Naenkrat so se vdale mehke sanje fantaziji željâ, in že sem se videl, kako ji hitim naproti, kako jo vidim sedečo na klopi in strmečo vame z žametnimi, velikimi očmi. Vendar me ni zapustil hladni razum in iznova in iznova sem si govoril o nesrečnih zablodah svojih živih misli.

„Prišli pa so name tudi divjejši trenotki. Tako sem se zavlekel po dogovoru s Piškurjem v tisto nizko zeleno smrečje za leseno klopjo in čakal. Bilo je že jeseni, in sapa je trgala list za listom. Pošumevalo je zdaj tukaj in zdaj tam, a preko neba so se vlekli tanki oblaki in pridrževali in propuščali lunine žarke, da so se metale po ravnini ogromne in valujoče sence.

„Prišla sta v resnici; najprej on, za njim ona. Sedla je tik njega na levo stran, a on ji je položil levico krog vrata.

„Ali si težko prišla?“ jo je vprašal.

„Ne!“ je odgovorila s topečim se glasom.

„Kako rada pridem k tebi!“

„A ti si vendar svoje dni blagovolila uvaževati mojega največjega sovražnika, njegovo blagorodje, gospoda pisatelja, tepca . . .“

„Ne! Ne! Prisegam ti!“

„Kaj mi prisegaš?“

„Da nisem s svojim srcem niti enkrat pomislila nanj. Sledila sem v duhu vse tvoje mla-

dostne smešnosti in mislila sem toliko, in smilil si se mi. Že takrat bi te bila rada. Ogovorila sem te некоč, predno si me ti poznal, ali se domisliš?"

„Tega se ne domislim.“

„Bil si pijan, vem natanko.“

„Prisezi mi zdaj, da ga sovražiš iz dna duše zato, ker ga sovražim jaz in ker imaš mene rada. In spomin nanj pljuni iz ust kakor smet, ki ti je zašla med zobe! In priznaj in prepričana bodi, da je to nizek in človeštva nevreden človek, da je golazen, ki ni vredna drugega, kakor da bi jo zemljan vrgel v jamo in utopil v gnojnici.“

„Sovražim gai z dna duše,“ je rekla. „On je nizek, človeštva nevreden človek. Vrgla bi ga v jamo kakor gada in ga utopila v gnojnici.“

„Nato je pljunila.“

„Zdaj mi sedi v naročje,“ ji je ukazal Piškur, in ona je vstala in sedla. „Objemi me in poljubi!“

Naredila je tako. Glas njenega poljuba se je pomešal med šumljajoče smrečje, med padajoče listje in med dihanje sape, ki ga je odnesla s seboj.

„Kako je čudno vse zmedeno! Naše življenje se mi zdi podobno klopku vrvice, ki so ga dobile pod šape mlade mačice. Sto in sto vozlov je, ki jih nihče na svetu več ne razmota. Treba bi bilo pričeti še enkrat živeti, ali kdo se more dvakrat roditi?“

„Po vseh štirih sem se plazil iz smrečja. Lezel sem v nasprotno stran od klopi. Ko sem se dovolj oddaljil, sem vstal in šel do ceste. Po njej sem se vrnil v velikem ovinku v mesto. Spotoma sem ukrepal to in ono in naposled sem sklenil, da odtrgam od prvega honorarja, ki ga dobim, nekaj denarja in kupim zanj revolver. Tako sem tudi storil.“

„To je ta revolver, ki leži na mizi pred gospodi sodniki. Skraja me je spreletal pred njim stud in uvidel sem, da ni drugače, kakor da se med seboj popolnoma udomačiva. Kako ga naj spretno rabim, če pa čutim pred njim stud? Pričel sem ga nositi vedno s seboj v žepu kakor nož, denarnico ali uro. Imel sem ga v hlačnem žepu zadaj in posegal sem nalašč pogosto k njemu in ga mečkal v roki. Hodil sem na izprehod daleč iz mesta in ga jemal iz žepa kakor dozo za cigarete, deval vanj naboje, kakor sem jemal na primer cigarete iz doze in streljal ž njim zdaj sem in zdaj tja, kakor bi si prižigal cigarete. Pri-

vadil sem se mu popolnoma. Minil me je ves stud, ki sem ga čutil včasih do njega, in če sem ga prijel, mi je bilo čisto tako, kakor bi prijel nož, denarnico, uro ali svinčnik.“

„Kako goljufiva je bila fantazija mojih želja, ki mi je lagala o njeni naklonjenosti, in kako resničen hladni razum, ki je črtal njene zaključke! Kolikim je usojeno, da bodo umrli brez tega, za kar so se vse življenje trudili. Tisočernih in tisočernih pota gredo v silnih ovinkih mimo ciljev, kakor bi jih zanašala neka peklenska sapa. Vseh mladost je prava, ali sredina življenja je pri stoterih in stoterih blodnja. Starost pa se obrača v zemljo, brez poleta išče po njej in rije vanjo kakor ranjena zver, potikajoča se po pustih goščavi, stikajoča za tihim koticom, kjer ji bo mogoče v miru poginiti.“

„Z menoj je bilo pri kraju. Zablodil sem bil in nisem mogel več najti pota iz svoje življenjske zmede. Spoznal sem bil svojo napako. In ko sem srečal Piškurja, sem ga brezbrizno ustavil in ogovoril.“

„Sovražim te, človek, to je gabno, kako te sovražim!“ sem mu priznal.

„Tudi jaz tebe, fej!“ je pljunil on. „Vem, da nimaš take pisateljske fantazije, ki bi mogla to vsaj prilično priobčiti.“

„Zdaj sem si kupil jaz revolver. Navadil sem se nanj kakor na svoj nožič!“

„Posegel sem nazaj v hlačni žep.“

„Stoj!“ je rekel on resno. „Tukaj — sredi trga in prometa se vendar ne bova streljala! Pomeniva se! Napovem ti sestanek!“

„Ne verjamem ti!“

„Ne drzni se mi tega ponavljati! Strahopet nisem! Vidiva se jutri v mraku ob tisti klopi! Ali veš, ob kateri?“

„Ne smej se mi v lice! Ne bodi nesramen!“

„„Prideš?““

„Pridem! Jutri v mraku!“

„Nič se nisem razburjal. Drugi dan sem sedel v kavarni kakor druge dni, čital časopise, doma mirno kosil, se igral z otrokoma in odšel proti mraku na izprehod. Bilo je mirno, oblačno. Ob takem tihem vremenu pravijo ljudje, da se kuha sneg. Po poti so krakale vrane in čopasti škrjančki so neprestano tekali sem in tja in prebrskavali s svojimi nežnimi kljunčki konjske odpadke.“

„Prišel sem blizu klopi. Ob desni in levi so rastle kostanji, stari in debeli. Stopil sem za deblo in čakal in poslušal. Revolver sem bil vzel iz žepa. Mračilo se je bolj in bolj in že sem moral dobro paziti, da sem razločil neznan zaljubljen parček, ki je šel roko v roki mimo. Naenkrat se je prikazal tam za četrtem kostanjem tik klopi obris glave. Obrnjena je bila proti meni, gledala enakomerno. Dvignil sem roko in meril: pol minute, skoro celo minuto. Nato sem mahoma sprožil dvakrat po vrsti. Slišal in videl sem, kako je padlo telo: težko, a vendar mehko.

„Približal sem se, in mrz me je spreletel: Bila je ženska. Pokleknil sem k njej, dvignil glavo od tal: Bila je ona!“

Tu se mu je razlomil glas. V podolgovati obraz je bil blede, skoro zelenkast, a iz temnih oči so se mu kresali ognji. Stal je trdo, visoko zravnán in kakor pribit.

Po dvorani je bilo vse tiho. Čez hip se je čulo, kako so si nekateri oddahnili. Prvi je prekinil tišino starikavi advokat, toženčev zagovornik.

„In Piškur?“ je vprašal.

„Alkoholik je,“ je odgovoril Grivar tiho. „Popoln alkoholik. Nima več čuta za moralo . . . za nikogar ne. Tisto noč sem ga iskal, no, kakor vidite, ga niti danes ni. Pobegnil je.“

Predsednik je vstal in namignil z roko v ozadje za advokata. Prišel je v ospredje majhen človek, sivkast v lase in kožo, zdravnik po poklicu. Odgrnil je beli prt in vzel izpod njega lobanjo. Stopil je pred porotnike in razlagal.

„Tukaj nad levim očesom je prebil projektil lobanjo . . . ta luknjica prosim tule . . . in običal v možganih. S tem je bilo z zavestjo takoj v kraju; smrt je nastopila v nekaj minutah.“

Grivar je sedel in gledal v tla. Naenkrat je vstal in dodal:

„Tudi njo je izigral . . . kakor mene! Nič mu ni bilo do nje, iškarjotsko jo je poslal v smrt! . . .“

„Kdo? je vprašal predsednik.“

„Piškur!“

Buddha in polži.

Spisal Oton Župančič.

Videl sem Buddho v tisočernih upodobitvah, Buddho v očetovem naročju, Buddho na vozu, ki ga vlečejo belci, Buddho Izkušanege, Buddho Poveličanege, Buddho samujočega, Buddho v družbi; po indijskih, sijameških, kitajskih in japonskih gajih, vihárah in pagodah so razsejani njegovi kipi in kipci, velikanski kakor stolpi in drobni kakor minijature, kameniti, leseni, srebrni, zlati, slonokoščeni, odičeni z dragim kamenjem in bisernino; videl sem Buddho-človeka, mojstra in učitelja, in Buddho nebeškega, v nirvano zatopljenega, usmiljenega, na lotosu sedečega — a Buddho s polži na glavi, kakor bi imel čudno grbičasto kapo, sem videl samo enega, v logu blizu Jokohame.

„Kaj pomeni to pokrivalo, čuvaj svetega loga?“

Čuvaj svetega loga mi je odgovoril:

„Ko je vzvišeni Gospod premišljeval uganko

sveta in skrivnost rojstva in smrti, sedeč pod smokvo, se je tako globoko zameknil, da ni zapazil, kako se je premeknila smokvina senca od njega, kakor lopar izpod hlebca, in je sedel golo-glav pod žgočim indijskim solncem.

Tedaj pa so se zbrali pobožni polži, od vseh strani so prilezli k Gospodu in mu obložili od solnca in vročih misli razbeljeno glavo nagosto, nagosto, da so mu jo hladili, dokler se ni vzdramil iz svoga premišljevanja; zakaj vsa narava si je bila v svesti, da so svete njegove misli, in da je vsemu voljnemu stvarstvu odrešenje v njih, bogovom, ljudem, živalim in rastlinam.

In takrat je prevzvišeni našel paramartha, zapopadek najvišjega razsvetljenja. In od takrat imamo dharmodano, dar postave.“

To legendo mi je povedal mornariški kapitan, in meni se je zdela vredna, da jo zapišem.

Iz zakotnega mesta.

Gorelo je solnce navpik
v beraštvo zakotnega mesta,
ko tja me zanesla je cesta.
Na trgu nekak spomenik
s podstavkom okrnjenim
in s kipom prevrnjenim;
kolibe navzkriž nakopičene,
z maščobo in znojem nasičene;
vse polno prevrtanih streh,
nešteto razpok po zideh;
vsa okna ob krajih odrta,
z zamazanim platnom zastrta;
tlak prašen, okrušen, razbit
in s strjenim blatom pokrit.

Obstal sem in gledal
in misli razpredal.

V zadehlih beznicah leže
in žde ti nizkotni ljudje
v maščobi razgaljeni,
od znoja razpaljeni
in sopejo, pišajo
in hropejo, vzdihajo.
Potem, ko vročina premine,
pa bodo odstrli spet line
in zrlí naduto, bahato
v zanikarnost, v strjeno blato.

Rojena pač v blatu je vsaka svojat
in v blato povrne se spat.

Tam zunaj pa treska med svet
čas novi po vihrni poti.
Do neba se pno mu peroti
in z ognjem je zarje odet.
Iz meča se iskre mu krešejo,
ko tre okorele domove,
in sevajo, krožijo, plešejo
kot zvezde krog glave njegove.
Za njim pa se zgrinjajo čete,

bojniki so dela, duhá in prosvete!
V skalovje se vrtajo
in režejo, črtajo,
vale in dvigujejo,
razžigajo, kujejo,
skladove kopičijo,
jih klešejo, dičijo...

Hram vstaja za hramom svetel in visok.
In himna buči pod nebeški obok
o bedni propasti
vsegà, kar je gnilega,
o rasti in časti
vsegà, kar je čilega.
In himna buči o bodočnosti,
o stvarjanja vsegamogočnosti,
ki seza naprej in naprej
in zida svet novih idej
brez konca, brez mej...

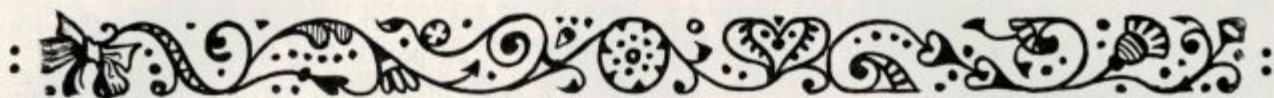
Ā v blatu čepeče krdelo
ne mara za véliko delo!
V naduti nevednosti
ne more in neče spoznati
vse svoje ničvrednosti.

Zagledal sem se v spomenik
in videl premeno sem hkrati:
S telesom pribuljenim,
z očesom izbuljenim,
z obrazom, prežetim od zlobe,
s podstavka se režal je lik
razgaljene, tope lenobe!...

In zunaj gre čas
po vihrni poti!
Bedaki, najbolje, če vas
še speče zaloti,
da meča edini zamah,
še preden začutite strah,
razbije in zmane vas v blato in v prah!

Ā. Funtek.

Povabljen nepoklicanec.

Trnjeva pot slovenskega literata samouka. — Spisal Prostoslav Kretanov.

II.

Na povratku v domovino.

Ob tem dopisovanju se mi je vzbudilo v duši hrepenenje po — domovini iz prežalostnih socialnih razmer med podivjanim in razuzdanim delavstvom v mornariškem arzenalu v Pulju, kjer sem životaril in koprneval kakor v pregnanstvu že — sedmo leto! To sem bil razodel tudi svojemu „sorodniku“ D. Trstenjaku, in zato mi odgovarja v prej navedenem pismu tudi o tem:

„Zastran kakšne za Vas pripravne službe premišljuje noč in dan,“ ter mi ob enem naznanja naslednji načrt: „Narodna tiskarnica“ bi Vam, ko se organizira, vtegnila dati kakšno službo in sicer bi znali manjše reči za časnike prevajati in pa oskrbljevati ekspedicijo časnikov...“

In zares se je blagosrčni starček zavzel za ta svoj predlog, o čemer mi poroča v svojem prihodnjem (uredniškem) pismu od dne 29. aprila leta 1872:

„Dragi moj!

Obilo posla na vse strani — zato zaostajam z odgovori. Vaše pesmice sem vse prejel, in s časom bom porabil, kar je prikladnega.

Spišite kaj prozaičnega, na primer: mesto in okolico puljsko...¹⁾

Zastran Vaše službe pri „Narodni tiskarni“ ni še ravno nič prav gotovega. Sedanji administrator (Lovro Baš) izstopi 1. junija in po njem prevzame administracijo v Mariboru Fr. Rapoc in če Rapoc dobi službo notarja, bodo najeli drugega administratorja. Vendar, ker bodo enega potrebovali za mariborsko, drugega pa za ljubljansko tiskarnico, vtegne Vas ena teh služeb doleteti, ako bodo vsi ali večina odbornikov za Vas.

¹⁾ Dotične pesmi in sestavke je prinesla „Zora“ 1. 1872 in moje krstno ime: Ignacij je D. Trstenjak premenil v Vatroslav, ki se me drži do danes.

Jaz in moji prijatelji (Rapoc, Skaza, dr. Razlag in dr. Vošnjak) bodemo že za Vas glasovali.“

In zopet potem, dne 9. junija l. 1872 mi piše Davorin Trstenjak naslednje:

„Dragi moj!

Veseli me, da imate veliko zaupanje v mene, a jaz nisem vsegamogočen. Zastran Vaše službe pri „Narodni tiskarnici“ ne more še nič določenega biti, ker ni še koncesije za njo, tudi (nje) biti ne more, ker šele 10. maja so predelana pravila višjim oblastim predložili...

Svetujem Vam pa, da v takem „spleenu“ ne dopisujete drugim osebam (jaz Vam ne zamerim, ker znam uvaževati Vaše tužno stanje), kajti ljudje so malo poetični in idealni na svetu, in vtegnili bi v Vas iskati nerabljivega idealista. Ne bodite nezadovoljni s svojo usodo, saj ne trpite Vi sami — na svetu je še milijonov revniših, in tudi meni ne gre vse po godi... Spoznavam iz vseh Vaših pisem, da ste melanholik, in da imate prav žalostne nazore o svetu; a dragi moj! svet se ne bode ravnal ne po Vaših, ne po mojih nazorih. Shakespeare je bil velik dramatik, a za svojega življenja si je moral svoj kruhec služiti kot — Bräuersknecht! Rad bi Vas vzel za nekoliko dni k sebi, dasiravno nisem bogataš, in za silo izhajam s svojimi dohodki, a baš sedaj nimam prostora. Že od 1. maja t. l. je pri meni bolehavi J. Ogrinec, tudi vbogi slovenski pisatelj, in me je prosil, naj ga obdržim do jeseni... Tudi veste, da imam znancev dovolj, ki me obiskujejo, in o počitnicah priromajo bogoslovci in drugi dijaki, ki jim moram tudi pripraviti postelje, in tako mi ni pri najboljši volji mogoče ustreči Vašej želji pred — mesecem oktobrom!...

Med tem pa izpodite vse črne misli — z božjo pomočjo in lastno energijo bode vse šlo! Vam je treba drugega kraja, ki je zdravejši in razdraženi živci se bodo vtolažili!“

Na dvoje mojih nadaljnjih pisem mi je odgovori iz — Ljubljane dne 29. oktobra 1872. poleg drugega brez naslova:

... Seja je bila — včera, in posrečilo se mi je, oskrbeti Vam službo. Z novim letom 1873. bodete Vi prevzeli službo — administratorja...

Bržkone bodete morali službo nastopiti že s 15. decembrom 1872., da se do novega leta privadite vseh manipulacij! Mislim, da bodete zadovoljni. Druge službe ni pri tiskarnici za Vas, ker pri uredništvu je treba političnih, državno-pravnih in drugih študij...

Jaz sem storil za Vas, kolikor sem mogel, upam, da bodete zvest in priden delavec, in da bodete čast napravili moji priporočbi.

Toliko v naglici.

Vaš dobromisleči prijatelj

Davorin Trstenjak.

Samo ob sebi se pač razume, da sem se blagosrčnemu priporočniku takoj iskreno zahvalil, na kar sem prejel od njega ljubeznivo navodilo za svoj nastop v Ljubljani:

„Caro mio!

Veseli me, da Vam je služba po godu... Ko pridete v Ljubljano, predstavite se tem gospodom in se jim zahvalite za podeljeno Vam službo:

1. Dru. Razlagu, predsedniku „Nar. tiskarne“.
2. Dru. Vošnjaku, odborniku.
3. Petru Grasseliju, vodji in blagajniku.
4. Dru. Ahačiču, podpredsedniku.
5. G. Kovaču, faktorja in
6. Josipu Jurčiču, uredniku „Slov. Naroda“.

Bodite marljivi, v pogovorih previdni!

Ako bodete v Ljubljani kaj časa imeli, ne pozabite podpirati „Zore“ s prevodi lepih novel in z drugimi beletrističnimi članki...

Toraj obnašajte se pametno v svojem novem stanu; dajte se v potrpežljivosti poučiti, in gotovo boste imeli prijetnije dneve v Ljubljani, nego v Pulji. Z Bogom!

Vaš prijatelj

V Ponikvi, 12. listopada 1872. Trstenjak.“

Nekaj dni na to sem prejel dekret s pozivom, naj nastopim službo že s 1. decembrom l. 1872....

III.

V upravnishtvu slovenskega dnevnika.

Z vznešenim, nadejopolnim srcem sem ostavil torej koncem novembra meseca istega leta

Pulj kot podmojster slikarske in plesarske delavnice v c. kr. pomorskem arzenalu.

V svoji prezaupljivi navdušenosti za delovanje na takozvanem izvoljenem „narodnem polju“ sem bil prezrl pristojajočo mi pravico, zagotoviti si svoboden povratak v prejšnjo svojo službo v vojnem arzenalu s — letoletnim dopustom in ta moja neodpustna lahkomišelnost se je še prebridko maščevala nad menoj...

V Ljubljani sem bil dospel na vroča, vulkanska tla, na katerih so njeni prebivalci takrat takisto brezbrizno in razkošno plesali ter prešérno jedli, popivali in prepevali, kakor svoje dni lahkoživi Pompejci na Vezuvovem podnožju.

Bila je takrat doba občnega „švindlja“ na narodno-gospodarskem polju, ko so na vseh koncih in krajih kakor gobe po dežju vstajale iz tal raznovrstne denarne ustanove: delniške družbe, kreditne, eskomptne in zavarovalne banke, ki so kar plavale v ogromnih dobičkih, visokoodstotnih obrestih in dividendah.

V Ljubljani je tiste dni bila na višku fingiranih uspehov — zavarovalna banka „Slovenija“, katere ustanovniki: delničarji, upravni odborniki, ravnateljji, nadzorniki, pregledniki, agentje in uradniki so se kar lesketali v blišču svojih sijajnih dohodkov ter v svoji prevzetnosti razgrajali po mestu, kakor tudi po bližnji njegovi okolici in po vsem obsežju slovenskih dežel...

Glavno shajališče vseh bonvivantov, gourmandov ter ljubiteljev slovečih vin: sultana, zelenike in — last but not least — šumečega šampanjca, ki so ga pili kar iz prostih bokalov — je bilo takrat v restavraciji stare ljubljanske „Čitalnice“, kjer je kraljeval slavni juridični restavratêr Kam, ki je na Dunaju mnogo semestrov študiral visoko šolo gostilničarskih umetnosti...

Meni, plahodušnemu bojzljivcu, ki sem prišel iz daljave, od skrajnega konca „tužne Istre“, izmed bednih arzenalskih delavcev, sestradanih dninarjev in raztrganih fakinov v razkošni ljubljanski Babilon, med kričave ponočnjake, je ob pogledu na vse te njihove bakanalije in orgije kar srce upadlo, da sem ves zbežan, otožen in obupan zbežal izmed hrupne družbe v svoje samotarsko stanovanje.

Tudi v „Narodni tiskarni“, ki je bila takrat nastanjena v pritličju Tavčarjevega hotela „Evropa“, je vladala takrat zmešnjava med njenim vodjo in črkostavci, ki so se bili naleteli z vseh vetrov. Med temi je nastal često toli strasten

prepir, da smo jih morali iz uredništva hoditi mirit in tolažit! Pa so bili ondi tudi pravi pravcati petelini skupaj, o katerih bojevitosti so pričala že njih značilna imena, kakor: Armič, Jereb, Kovač, Legat Rógelj, Semen, ki so danes že vsi pod zemljo.

In naposled — v upravnem odboru delniškega društva „Narodne tiskarne“ — ondi šele je razsajala pristna slovenska narodna nesloga, da se je bilo bati, da se zruši zopet vsa toli težavno vzgrajena ustanova tiskarne.

Jaz sem imel svoje upravištvo skupno v uredniški sobani, kamor so me hodili napadat dan na dan novi naročniki, prihajaje osebno urgirat in reklamirat neprejete številke lista. Zopet drugi, odstopivši naročniki so prišli zabavljat na mladi slovenski dnevnik.

Nasprotno pa sem doživel ondi dokaj ljubkih epizod, ki jih tu navedem dvoje, troje:

Neki dan je prišel obnavljat naročnino suholjast duhovnik s širokokrajnim klobukom pod šifro: „F. M.“, češ: naj bo le „Frei-Maurer“. Bil je župnik-dekan Frelih Matija iz Trebnjega.

Drug dan zopet proti večeru je prišel naročat list — ljubljanski korar pod tujim imenom. Ko je odšel, je pristopil k meni Jurčič ter me poučil: „To je bil stolni prošt in bodoči naš škof: Janez Zlatoust Pogačar!“

In v tretje je priskakljala v naše uredništvo krepkostasna kmetska deklica v košatih krilih in s pestrobojno svileno ruto na glavi in ko je plačala naročnino za vse leto, obrnila se je proti Jurčiču in njegovim sotrudnikom ter jim zaklicala:

„Le pogumno naprej, gospodje! Vse za narod, omiko in svobodo!“

Bila je hčerka veleposestnika Skvarče iz Rovt nad Logatcem, poznejša žena Evgena Vilharja, graščaka na Kalcu — Marija Vilharjeva, ki je nedavno ostavila vse svoje imetje naši dični šolski družbi, in katere sliko zdaj ljubljanske tobakarne razprodajajo na onih Ciril-Methodovih znamkah. — —

Največji križ sem imel z našm društvenim blagajnikom. Ta namreč po osem, po štirinajst dni ni dal od sebe tistih poštno-nakazničnih odstrižkov, na katerih so bila zapisana imena novih naročnikov in ker ti vsled tega niso dobivali lista, so nastale zmešnjave, sváje in prepiri, zlasti, ker jim neprejetih številčk nisem mogel doposlati:

— tiskali smo jih vsak dan sproti le toliko število, kolikor je bilo plačilnih naročnikov...

Vse to me je tolikanj zbegalo in potrlo, da sem začel dvomiti o varnosti in stalnosti svoje službe. Te svoje dvome sem takrat, koj po tritedenskem službovanju v „Narodni tiskarni“, razodel pismeno svojemu zaščitniku Davorinu Trstenjaku, ki mi je dne 3. januarja l. 1873. odgovoril s kratkimi besedami naslednje:

„Moj dragi!

Na Vaše poslednje pismo nisem Vam še odgovoril. Vi me vprašate, je-li bo Vaša služba stanovitna? Jaz mislim, da kako dolgo se bo društvo držalo, in Vi svojo dolžnost storite, Vas ne more nikdo iz službe djati.

Tiskarnici obé: v Ljubljani in v Mariboru se lahko držita, samo delničarji bodo morali pri prihodnjem občnem zborovanju voliti odbornike, ki so bolj „geschäftsleute“, kakor pa politikarji...

Pri prihodnji seji bom marsikatero ostro povedal, če mi bode zdravje dopustilo priti v Ljubljano, če pa ne, pa pismeno. Štirinajst dni vedno boleham. Z Bogom!

Vaš prijatelj

Trstenjak.

P. S. Nikomur nič ne povejte o tem dopisu.“

In res so se morali hudó spoprijeti v dotični odborovi seji, kajti vsi udeleženci so prišli z mrklimi obrazi iz dvorane in dr. Valentin Zarnik, ki je bil najbolj razkačen, je kar rokave vihal, češ, kakó bo tega in onega „lenuha“ pometal iz upravnega odbora...

V tem je napočil fatalni 1. maj l. 1873. in ž njim pogubonosni občni polom, ki je na Dunaju in daleč naokrog po vsej Evropi strmoglavil v prepad toliko denarnih zavodov ter uničil na tisoče in tisoče bogatinov.

Posredno je bilo v tem vesoljnem polomu prizadeto tudi delniško društvo „Narodne tiskarne“, ki bi bilo zagazilo gotovo v konkurz, da mu ni v pravem trenutku priskočil na pomoč — dr. Karol Ahačič, ki je po odstopivšem drju. Razlagu prevzel predsedstvo družbe...

Pod njegovim navodilom so se potem vršile raznovrstne rešilne akcije, sanacije in reforme, katerih prva žrtev sem bil jaz — od zunaj vsiljeni „priporočenec“ nepriljubljene odborniške trojice „štajerske“: Razlag—Trstenjak—Vošnjak.

(Dalje prihodnjič.)

Francosko-ilirska loža prijateljev kralja rimskega in Napoleona v Ljubljani.*

Spisal dr. Fr. Kidrič.

Ugotoviti verodostojnost vohunske liste ljubljanskih francosko-ilirskih framasonov bi mogel danes samo izbranec, ki bi smel malo pobrskati med akti Grand Orienta v Parizu: po predpisih Réglementa so se morali namreč seznamki članov pošiljati v Pariz. Auerspergu, Finku in neznanemu Hagerjevemu izvestitelju se pa mora priznati, da so se nekako bali, spraviti koga na glas framasonstva ter rajši svoje sumnje prej zabeležili. O profesorski trojci je imel 10. jan. 1815 sicer tudi aktuar Anton pl. Scheichenstuel priliko izreči svojo misel (= Sch).

Tako se je nabralo precejšnje število osumljenecv, kjer Hager ni bil čisto na jasnem: Auersperg (N), Codelli (A II), Eisler (Sch), Gandin (A II), Gattei (N), Hladnik (A II), Hradecki (A II), Jeuníkar (F), Joger (N), Kokalj (A II), Lederwasch (A II) Legat (N), Leonardi (N), Pepeu (N), Pesenegger (Sch), Pfeffer (N), Piller (A II), Pohlin (F), Primic (A II), Ricci (F), Šanda (N), Schrand (N), Veslar (N), Vogou (G), Wagner (A II), Wurschbauer (A II). Prezreti se pa ne sme, da so zadeli vohuni s Pagliaruccijem v črno ter dokazali, da so znali najti sredstva in poti, ki so jim razgrinjala tajnostni plašč lože. Zdi se, da se je nahajal med člani lože ali velik brbljač ali pa izdajica. Vsaj večina mož, ki so jih Auersperg, Fink

in Kremnitzer z gotovostjo označili za framasone, je po vsej priliki res obiskovala ljubljansko ložo.

O Vodniku pravi pač Scheuchenstuel: „ni znano, da bi bil imel zveze s tajnimi društvi“; toda ker ga štejejo Auersperg dne 13. jul. 1813, komisar Saurau dne 19. junija 1814 in Kremnitzer dne 6. januarja 1815 brez pridržkov med framasone, je morala biti govorica o njegovem framasonstvu vendarle precej razširjena. In bilo bi skoro čudno, če bi versko indiferentni pevec, ki je pozdravljal v Napoleonu „viteza dobrotnega“, nudečega „roko mogočno“ probujajoči se Iliriji, ne bil zašel tudi med „prijatelje kralja rimskega in Napoleona“, nadaljujoče v prostorih stare redute tradicijo skrivnostne družbe, ki se je konstituirala l. 1717. na Angleškem ter vkljub čudnemu ustroju, vzniklemu iz naredeb in navad kamnoseških bratovščin, kmalu preplavila ves kulturni svet.

Réglement ljubljanske lože se oslanja kot hišni zakon hčernje lože francoskega Grand Orienta na Statuts de l' Ordre Maçonique iz leta 1806. ter vsebuje samo one določbe, katerih končno ureditev je prepuščala matica svojim hčerkam, ki so tu lahko uveljavile svoje posebne potrebe in okoliščine.

*) Izguba ene pošiljatve je povzročila potrebo nekaj popravkov in dostavkov k objavi v 1. številki: Hohenwartovega seznamka ni najti. — Kremnitzer je poslal le 9. nov. 1813 seznamek. — Med akti se nahaja tudi kopija poročila neznanega vohuna in brez datuma, ki navaja razen večine znanih tudi nekaj novih članov ljubljanske lože (= N). — K številkam polic. arhiva, kjer se nahajajo naši akti, dodaj še: št. 3192. iz l. 1813. — Monogram Réglementa razreši v: F A L C. — K literaturi o ljubljanskih framasonih dodaj še: 4) Allgem. Handbuch der Freimaurerei I. (Leipzig 1900), str. 579. in 490, kjer se sub voce „Illyrien“ in „Laibach“ ono malo pove, kar se je dalo dobiti v Calendrier Maçonique du Gr. O. in pa v Arhivu Velike dež. lože v Berlinu ter 5) dr. Prijateljevo priobčilo Kremnitzerjevega izvestja o Vodniku z dne 6. januarja 1815 ter Scheichenstuelovega z dne

10. jan. 1815, Veda I, 588.—9, 594.—6. mois de l'an de la Vénérable Loge = avgust, ker so začeli fr. fram. leto z marcem. — V Lj. se je ustanovila 5. apr. 1792 loža „Zur Wohlthätigkeit und Standhaftigkeit“, pa zamrla skoro prej, nego je dobila iz Berlina konstitucijo. — Sen. intendant se je zval: Chabrol. — tisto dopolni iz N z: grof Auersperg Bened.; Berthou, avoué, Francoz; Bosizio, avoué, Goričan; Comarolla, advokat, Italijan; Crivellia, apeliac. suplent, Italijan; Gattei Jož.; Heinrich, trgovec; Joger, bivši ravnatelj tobačne režije; Kaus Jož., trgovec; Krašovic, uradnik stavbne komisije; Legat, davčni kontrolor; Leonardi, nekaj tajnik; baron Lichtenberg Leopold, Luštrek, ložin vratar; Pepeu, apeliac. predsednik; dr. Pfeffer; Šanda, notar; Schrand; Veslar, notar in maire v Dobravi pri Ljubljani, Zumpe, duhovnik v Stičini.

Delovanje upošteva Réglement samo v treh simboličnih stopnjah, sponira se pa kot član in gost tudi R + = Rosecroix, oziroma S P R + = Souverain Prince Rosecroix. Francoski ali moderni učni sistem (rite français ou moderne) ima tri simbolične in štiri višje stopnje: učenca (Apprenti), pomočnika (Compagnon), mojstra (Maitre), izvoljenca (Elu), Škota (Ecosais), vztočnega viteza (Chevalier d' Orient) in viteza rožnega venca (Chevalier de Rosecroix). Po tem sistemu je delovala očitno tudi ljubljanska loža, toda po vsej priliki le v treh prvih stopnjah. Vitez rožnega venca pa ni imel le pravice do častnega prostora v loži, ampak tudi gotovo dostojanstvo in službo je mogel prevzeti edino on.

Dostojanstvenikov je imela loža dvajset, ki so se volili vsako leto v seji pred „velikim praznikom redovega pripošnjika“ (24. junija), prečastitega (Vénérable), ki je predsedoval loži, upravnemu svetu in vsem komisijam ter obdržal tudi kot Ex-Vénérable mnogo izjemnih pravic; dva paznika (Surveillans), ki sta imela zlasti pravilno obnašanje bratov med sejami na skrbi; govornika (Orateur), ki je moral paziti, da se ne krši pravilnik, imel na svoji mizi razen pravilnika lože vedno še Orientove statuts généraux, resumiral pri sejah razna mnenja, ter govoril rajnim bratom nagrobne govore; tajnika (Secrétaire), ki je dopolnjeval zaznamek članov, registriral predmete sej ter korespondenco itd.; zakladnika (Trésorier), ki je urejeval račune in pazil na pobotnice; pečatnikarja (Garde des sceaux), ki je hranil pečatnik, štempelj, arhiv, pravilnik, katekizme, formularje in instrukcije; miloščinarja (Hospitalier), ki „je pomolil pušico za uboge vsakemu bratu ter pazil, da ni nikdo brez prispevka zapustil templja“, „kazal loži pota, kako naj razdeli svojo miloščino“, obiskoval bolne brate ter sprejemal prilično tudi njihove framasonske papirje in okraske, da ne bi padli v nepoklicane roke; dva izvedenca (Experts), ki sta morala biti viteza rožnega venca in izmed katerih je imel prvi posebno nalogo, da pripravlja kandidate za sprejem ter jih izroča „strašnemu bratu“, sicer pa oba štela pri volitvah glasove, prisostvovala verifikacijam ter preizkušala na pravovernost obiskovalce; obredne mojstre (Maitres des Cérémonies) ki so pazili na čistost ceremonijela, pomagali novoposvečencem v vseh stopnjah, jih spremljali k oltarju, jim pokazali tajne korake, črkovali ž njimi svete besede, jim ogrinjali oblačilo njihove stopnje, jih spremljali

k paznikoma, odgovarjali za nje in ž njimi z običajnim vzklikom;“ strašnega brata (Frère Terrible), ki je sprejemal novoposvečence iz rok prvega izvedenca ter jih vodil po potih in izkušnjavah, katerim so se morali podvreči;“ odposlanca (Député), ki je zastopal ložo pri Grand Orientu; banketnega mojstra (Maitre des Banquets), ki je morai gledati med drugim tudi na to, da se razno orodje, ki se je rabilo pri banketu, ni poizgubilo ali pokvarilo;“ stavbenika (Architecte), ki je bil „čuvar vseh ložinih dragocenosti, pohištva in orodja;“ krovca (Couvreur), ki je stražil v loži z mečem v roki vzhodna vrata ter dovolil vstop le tistemu bratu, ki je nosil framasonsko oblačilo in znal povedati letno geslo in le onemu obiskovalcu, ki se je izkazal s semestralnim geslom; dva služabnika (Servans), ki sta smela imeti le prvo simbolično stopnjo, bila brez posvetovalnega glasu, opravljala v loži vse služabniške posle, se nahajala med sejo v predsobi oziroma, eden vedno čuval ložo od zunaj.

Ljubljansko framasonsko zbirališče je obstajalo po izvestju Costovega poročevalca iz več sob. Bratje so si smeli pod francosko oblastjo svoje gnezdo pač po vseh pravilih bratovščine urediti. Da so dali zazidati navzven vsa okna, trdita soglasno Auersperg in Costov izvestitelj; sicer gre vera najbrž Auerspergu, ki poroča, da je ostalo več majhnih odprtín. Réglement navaja imenoma dve sobi: ložo, prostor dela po zakonih in šegah framasonov, ki jo imenuje dosledno tempelj, in pa pred sobo, ki jo nazivlje preddvor (parvis) ali pa dvorano izgubljenih korakov (salle des pas perdus); brezdvomno pa so poskrbeli ljubljanski framasoni najmanj še za temnico (chambre obscure), kjer so v premišljevanju ždeli kandidati na trenutek, ko jih pokličejo k sprejemnim, učenci in pomočniki pa na trenutek, ko jih pokličejo k poviševalnim obredom. Obednice in kuhinje framasoni po vsej priliki niso imeli v redu. Réglement predpisuje: „Dvorana, kjer se vrše banketi, mora ležati tako, da se odzunaj ne more nič videti niti slišati in poskrbeti se mora za iste varnostne uredbe kakor med delom v templju.“ Auersperg toži, da je nastal 29. decembra 1812. pri gostilničarju, ki je pripravljal framasonom banket, požar, ki pa se je kmalu ustavil. Misliti bi se dalo na Muličevo gostilno, ki so ga šteli med framasone.

Trojna vrata, ki so branila po poročilu Costovega izvestitelja nepoklicanim radovednežem pri-

stop v ložo, so bila pač sledeča: glavna vrata redute, vrata iz hodnika v dvorano izgubljenih korakov ter vrata iz te dvorane v tempelj. Vsi omenki templja v Réglementu pričajo, da se je morala tudi v Ljubljani določiti temu namenu soba v obliki pravokotnika, ki se je raztezala od vzhoda proti zapadu z vrati na zapadni strani.

Okrašena je bila loža po Auerspergovem zatrdilu „čisto v navadnem družtvenem žanru“. Za pohišstvo pa to ne velja, ker razen ure se omenjajo v Réglementu tudi dokaj nenavadne stvari: 2 stebra (colonnes), eden na južni, drugi na severni strani; oltar (autel) v obliki valja, ki je obenem služil prečastitemu za mizo ter stal na vzhodni strani, torej nasproti vratom; 5 prizmatičnih miz s stolalom v obliki trikotnika: prvega paznika pred južnim stebrom proti zapadu, drugega paznika pred severnim stebrom proti zapadu, govornikova nad južnim stebrom proti vzhodu, tajnikova nad severnim stebrom proti vzhodu, zakladnikova levo od govornikove; 6 svečnikov, na vsaki mizi eden, na mizi prečastitega z 9, prvega paznika s 7, drugega paznika s 5, ostalih s 3 zvezdami (étoiles), torej pač svečami. Oltar je dobil valjasto obliko brezdvomno zato, da se je doseglo obligatno število treh stebrov. Ob vhodu (à l'entrée) torej ob zapadni steni se je nahajal zaznamek (tableau) vseh bratov z ustanovniki na čelu.

Vsaj v načrtu je bil še „steber smrti“ (colonne de mort): „nagrobni spomenik v notranjosti templja z imeni rajnih bratov“.

„Da se ugotovi rednost obreda“, je moral stavbenik preskrbeti „ložo z zadostnim številom istoličnih in podobnih mečev“; sledi, da je imel med ceremonijami vsak ljubljanski framacon opa-

san bridki meč. Razen tega „so se morali pred vstopom v ložo vsi bratje odličiti s svojimi dragotinami (bijou), z ločilnimi znaki svoje stopnje (marques distinctives de leur grade) in s posebno dragotino lože (bijou particulier de la L.:)“, isto-tako pred otvoritvijo lože „prečastiti in vsi dostojanstveniki s predpodobami svojega dostojanstva“ (attributs de leurs dignités). Za znak „prava prisotnosti“ v loži (droit de présence) se je vsaj v času sestavljanja Réglementa nameraval določiti srebrn medaljon z vrednostjo 1 fr. 50 cen. Znak lože je bil tudi medaljon: „orel, ki nosi otroka na razpetih krilih in blisk v krempljih“; nosil se je menda v gumbnici. Ločilne znake prvih treh stopenj je izdal Costov informator: predpasnik učenca je bil iz belega usnja s črnim robom, predpasnik pomočnika iz belega usnja z modrim svilenim robom, predpasnik mojstra iz bele svile z rdečim robom, razen tega je bil predpasnik vsake stopnje z drugačnimi framaconskimi predpodobami poslikan. Ornat dostojanstvenikov ljubljanske lože je popisan v Réglementu: krog vrata so imeli sinje-moder, 10 cm širok trak; njihov predpasnik je bil iz belega usnja ter imel rob iste barve kakor trak; nosili so rokavice iz belega usnja „okrašene zgoraj z roseto iz traka modre barve“. Iz Réglementa bi mogel človek sklepati, da je bil oborožen s kladivcem (maillet) samo prečastiti, ki je tolkel ž njim ob oltar ter ga rabil v namene kakor drugi predsedniki zvonec; gotovo pa sta nosila kladivce oba paznika. S „predpodobami dostojanstva“ se meri pač predvsem na stvari, ki so jih nosili dostojanstveniki na svojem traku, n. pr. šestilo in koto-

mer prečastitega.

(Konec prihodnjič).

Listek.

Književnost.

Novele — Josipa Premka. V Kleinmayr-Bambergovih založbi izidejo v kratkem izbrane novele mladega pisatelja Josipa Premka, ki je lansko leto umrl. Knjiga bo obsegala poleg kratkega očrta Premkovega življenja izpod peresa njegovega znanca Cvetka Golarja naslednje novele: „Tosulka in vagabund“, „Na podružnici“, „V grobu“, „Et resurrexit“, „Pot iz teme“, in začetek nedovršenega romana „V tihem polsnu“. Knjiga bo nedvomno poživila spomin na nadarjenega in marljivega mladeniča, ki je v sedmih letih svojega pisateljskega truda napisal štiri daljše povesti in lepo število podlistkov, črtic in novel, tako da je vsaj po številu naslovov eden najplodovitejših sedanjih pisateljev slovenskih.

Italijansko-slovenski slovar. V prvi številki letošnjega „Slovana“ sem govoril o fonetični plati dr. Valjavčevega besednjaka. Rekel sem, da g. avtor na strani z izgovarjanji ital. besed razvija o ital. izgovoru (kjer pa samoglasnike popolnoma zanemarija), precej netočne, po nekod prav napačne nazore, da ne omenja z nobeno besedo niti kvalitete zlogov niti naglase, ki tudi spadata v fonetiko, in da pri spajanju besed v skupine devlje v isti koš besede različnega debela.

K temu dodam še sledeče: Nekam odveč (da celo krivo) se mi zdi, da g. avtor stavi v laščini akcent na vsako besedo samo akcentu na ljubo; hvalevredno bi ga že bilo staviti z namenom, da se označi istočasno tudi, kako izgovarjati dotični samoglasnik; naravnost hvaležen pa bi mu bil vsakdo, ako bi ga stavil pri mnogozložnih glagolih na — are tudi v prvi edninski osebi (ki je niti ne piše), zakaj tako bi bil izključen vsak pomislek med izgovorom (n. pr.) èvito in evito ali pa intrigo in intrigo.

Pri tako bogatem besednjaku, ki vsebuje nad 40000 besed, pa pogrešam tudi kratkega pregleda takozvanih nepravilnih glagolov, ki jih g. avtor, kakor piše v „Posebnih znamenjih“, sicer zaznamuje s poševnim križcem, a nikjer ne navaja njih nepravilnosti. (Prepuščam drugim odločevati, kaj je v jeziku, ki je pravilen, nepravilno in kaj pravilno!) Za koliko pa bi se povečal obseg besednjaku, ako bi poleg glagolov n. pr. „fare“ stali v oklepaju še sedanjik, nesestavljeni pretekli čas in deležnik pret. časa, pri drugih manj nepravilnih pa samo zadnji dve obliki! Po mojem bi vkljub temu obseg lahko ostal isti ali pa bi bil še manjši, samo da bi g. avtor pustil v nemar vse tiste besede, ki jih le še kak filolog v svrhu seciranja budi iz zaslužnega pokoja.

Opozoril sem že zadnjič na nevarnost ki se ji težko izogne tujec, ako tujemu jeziku določa, katera beseda je živa, katera zastarala ali izven rabe. Pripeti se mu kaj lahko, kar tudi g. avtorju ni ostalo prizanešeno, da postavi besedo, ki je še v rabi, med staro šaro in obratno, pri tem pa izpusti vse polno besed, ki so prav lepe in polne življenja (n. pr. fronzoli, àrista, camorro, morsa i. t. d., da omenim samo nekatere.) Ali bi se ne bilo bolj pametno in koristno omejiti na izraze ki so v rabi?

Toda, kateri pa so ti izrazi? Čini se mi, da je ravno tu vsa težkoča. Kajti pravzaprav so besede nekaj kar je pač imelo svoj začetek, čemur pa ne vidimo konca. Čim širše ti je obzorje, čim silnejši duh, čim nežnejše srce, tem raznovrstnejši so ti izrazi, s katerimi razodevaš samega sebe, in kateri so potem zastareli, izven rabe, in kateri ne? Pesnik in pisatelj, znanstvenik in tehnik, kmet in meščan, obrtnik in delavec, vsak ima svoj lastni besedni zaklad, ker lastno življenje, vsi skupaj pa zopet enega, da se medsebojno razumevajo.

Besednjaki bodo tedaj imeli dolžnost lepo mirno in vestno hraniti, kar so ljudje na besedah ustvarili. Taki besednjaki so seveda velikanski, se sestavljajo na državne stroške in večkrat tudi ne izidejo, n. pr. laški della Crusca. Drugi pa so zopet skromnejši. Vpoštevati jim je lastni namen, to je kvantitativni moment besed samih. Drugačen bo besednjak, ki vsebuje izraze vsakdanjega življenja, različna od znanstvenega in tehničnega bodeta slovarja pesniških izrazov (zlasti v laščini) in književnega jezika.

Dr. Valjavčev besednjak spada menda med zadnje. Ravno radi tega pa bi radi jasnosti morale biti označene besede, ki strogo spadajo v to ali ono polje. Posluževal naj bi se kratic ali posebnih znakov kakor n. pr. nemški besednjaki. Na ta način bi slovarjeva vporabnost mnogo pridobila. Tako pa mi ni prav nič jasno, ali dano besedo smem rabiti le v konverzaciji doma, ali jo smem tudi zapisati in pa jeli oni izraz strokovnega ali splošnega značaja. Koliko besed bi lahko odpadlo brez škode (prihranil bi si ca. 2 polji), ali pa bi lahko vrinil — kakor že rečeno spregatev krepkih glagolov — ali pa pomnožil laško frazeologijo.

Tudi slovenski del slovarja vzbuja pri paznem čitanju nezaupnost. Ne velja to morda toliko o konkretnih izrazih, ki so vobče dobro pogojeni, temveč o abstraktnih pojmi in sinonimih. Živo si lahko predstavljam, s kakšnimi težkočami se je imel g. avtor pri prevajanju boriti. Ali to ga pač ne opravičuje, da so nekateri izrazi pomanjkljivo prevedeni (soverchiare, soggezione, sfumatura itd.), drugi, zlasti sinonimi, pa površno. Priznam, da je težko dobiti definicijo vsaki

besedi, da je vedno niti treba ni, ker psihologi jezikov sami smatrajo le bolj slučajno zvezo med besedo - glasom in besedo - predstavo; ravno tako pa mi je jasno, da strogo vzeto o sinonimih sploh ne moremo govoriti, saj ni najti dveh besedi, ki bi jih brez najmanjše izgube lahko med seboj zamenjali. Iz tega pa ravno sledi, da dobi beseda pravi pojem še le s stavkom in da ima samo zase lahko širši pojem, kakor pa ga ji more stavek dati (abuso : sopruso). Nujno bi tedaj bilo, da bi bil v takih slučajih g. avtor poiskal dotično besedo v njeni funkciji.

Enako se mi frazeologija ne zdi tako bogata, kot je zapisano na naslovni strani. Zloženk s predlogi (carta da visita), izrazov (legare insieme), ki so lahko razumljivi, ne smatram za fraze. Med zadnje prištevam izraze, ki imajo v prvotnem prevodu drugačen pomen kot v dani skupini in pa idiotizme, ki jih je laščina tako zelo bogata. Če pa abstrahiramo od imenovanih izrazov, nam ne ostane več toliko in toliko fraz. Izrazi z andare, avere, dare itd. favorire, mettere, i. dr. bi zaslužili malo več ozira kakor n. pr. fare, kjer bi zopet izpustil izraz : fare da padrone, poco fa ali pa un mese fa. Netočen je izraz : questo è una fandonia (ta je bosa), lavarsi le mani mesto lavarsene le mani (= biti nedolžen) in morda še kaj.

Nepobitno pa je, da je g. dr. Valjavec napravil s svojim slovarjem veliko kulturno delo. Da se mu morda vse ni tako posrečilo, kakor je pričakoval, to ve gotovo sam najbolje, in kdor le malo pozna silna bogastva laškega jezika, bi se le čudil in bi občudoval g. avtorja, ako bi se bilo zgodilo obratno. Kajti delo ni bilo majhno, premagati je bilo treba naravnost velikanske težkoče, kajti doslej ni bilo v tem oziru še prav nič storjenega. Kdor pa bo odslej hodil to pot, bo našel že krepke stopinje vsekane v živo skalo: kaj truda ga bo stalo, priti do cilja?

Jože Berčič.

Literarna pratika za 1914. leto. Uredil Milan Pugelj. Na svetlo dala Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg v Ljubljani. XXX+180 str. Cena s pošto vred 5 K 30 v.

Inicijativa za to lepo delo je izšla iz literarnih krogov in sreča je, da so ti krogi našli založnika, ki se nista ustrašila žrtev in potrpljenja. Tako smo dobili prav za božični dan lepo književno delo, ki mu niti po zasnovi, niti po obliki doslej v naši literaturi ni para. Slovenski literati, ki se jim je vse prerado očitalo, da hodijo bogve kakšna „nova pota“ in da so izgubili stik z narodom, da so se slovenstvu odtujili, se zbero pri podjetju, ki ima pri nas najstarejšo tradicijo in ki je najbolj popularizirano, pa izdajo koledar, pratiko, ki jo sami napišejo in narišejo. Seveda je to „literarna pratika“, torej pratika prav posebne vrste. Nje ideja, ki se jasno kaže pri nekaterih prispevkih, je v tem, da se najde polje, kjer lahko govori literat z vsemi slovenskimi usti in čuti z vsemi našimi srci. Komur je to že od nekdaj dano, kdor to že izdavnica dela, temu take prilike ni treba iskati, zato pa se je tem rajši oklene. In kdor še ne ve, kam bi obrnil svoje pero, ta bo na takšni zbirki videl polje, ki željno čaka oračev in sejalcev. Širši publikii pa bi se literati z njo radi približali, ji pokazali, da se še vedno drže domačih tal, da še vedno čutijo po naše, ali da vsaj tako naše čutenje poznajo in spoštujejo, dasi gre njihova pot preko mej domače znanosti in slovstva. Lahko se reče, da se je ta prvi pokus skupnega, smotrenega nastopa lepo posrečil. Vse še sicer ni tako, kakor bi lahko bilo — uredba

in izbira gradiva je stvar uredništva! — toda v tej veliki knjigi bo, kdorkoli se zanima za naša literarna stremjenja, našel kaj sebi primerne in simpatičnega.

Kolo v tej zanimivi družbi, ki se je tako sešla, otvarjata Župančič in Smrekar, prvi s programatično „Koledar“ in verzi k posameznim mesecem, drugi z risbami, ki so enakomerno porazdeljene po posameznih mesecih. Vsakemu mesecu je narisal Smrekar novo glavo, ki si jemlje snov iz našega narodnega življenja. Nato sledi po dvoje risb ob Župančičevih verzih, kjer pa se ilustrator parkrat oklepa samo golih zunanosti, samo realne podlage Župančičevih primer, tako da zaostajajo risbe daleč za vsebino verzov. Tukaj je ilustrator popolnoma v nemar pustil glavno zahtevo, ki jo stavimo do dobrega ilustratorja, da namreč skuša s svojimi sredstvi izraziti to, kar izrazi poet z besedo in pesniško primero. Za tako ilustriranje je treba poglobitve v tekst in finega umetniškega čustvovanja in izražanja. Ilustrator, ki na to pozabi in se drži zgolj teksta pesniških primer, pesniško misel samo trivijalizira. Da se je to zgodilo Smrekarju pri teh verzih, tega mu ne bom preveč štel v zlo, saj se dobro zavedam, kako težak problem je (ali bi bilo) ilustriranje Župančičevih verzov. — Mnogo svobodneje se je gibal pri ilustriranju kalendarija. V vsakem mesecu je po vzorcu naših „pratik“ — narisal po petnajst svetnikov. V teh risbah je jemal snov iz narodnih legend in pripovedovanj ali pa tudi iz običajne cerkvene legende in oficijelnega svetnikovega življenja. Kdor bo hotel izluščiti vsebino vseh teh 180 ilustracij, ta bo moral dobro poznati narodne in cerkvene legende. Kjer pa mu nista ni narod ni cerkev dala snovi za ilustracijo, tam je skušal posnemati preprosto naivnost narodnih legend in predstav. Ali pa si je pomagal zgolj z ornamentalno izpolnitvijo okvirja, ki se mu je parkrat (16. in 30. dec.) jako lepo posrečila. Samo zdi se mi, da je ponekod iz posnemanja narodnega predstavljanja krenil v popolnoma racionalistično, posvetnjaško hudomušnost, ki je „pratikarjem“ tuja. Tako je prišel med naše „svetnike“ tudi naš znani poljsko-slovenski „Ksiadz-abbé“ (6. nov.) in sv. Lovrenca (10. avgusta) ženira očitno mnogo bolj publikum, ki ogleduje „Literarno pratiko“, nego rablji, ogenj in raženj. Taka umetniška razposajenost pa — vsaj zame — ni ravno prevelik greh, ker ni kričeča in vsiljiva in ker se drži vedno določenih mej. V njej vidim celo jasen znak veselja in užitka, ki ga daje umetniško ustvarjanje in premagovanje najrazličnejših umetniških problemov. Sploh se na vseh teh, povečini jako lepih risbah, vidi, kako rasto moči z višjimi cilji in težjimi nalogami. Zato sem jih prav vesel in bom o svetnikih na ovitku letos rajši tih. Ampak samo letos!

Za koledarjem se je oglašil še en kolednik, C. Golar ki je v tej pratiki zastopan s srečnimi verzii in pripovedko „Beli in rdeči petelin“, urednik sam z groteskno satiro „Grozovita in neverjetna zgodba“, Vl. Levstik z novelo „Okvir brez slike.“ Nekaj pa Golarju na uho: dovtipa na str. 114. mu niso povedali „Radlinov oče“, ampak Stowasser v svojih nemških prevodih grških poetov.*) Samo da tam ne nastopi „duhoven, ki ni duhoven“, ampak „moški, ki ni mož.“ Pa brez zamere!

Poseben čar daje tej pratiki, da se je med njenimi poeti oglašil tudi poet, ki je že „na Onem Svetu“. Murna-

*) Glej beležko „Murnova in Platonova uganka.“ Ur.

Aleksandrova je tu priobčenih dvoje pesmi, prispevek poeta, ki bi kakor malokdo spadal v okvir take publikacije in ki je te pratike lahko celo na „Onem Svetu“ vesel. Maister-Vojanov sedaj počasi dokazuje, da je že pred leti smel nastopiti kar s celo zbirko pesmi. Očividni napredek, ki človeka veseli. Med prozaisti stoji na prvem mestu Govekar „S francosko trikoloro“; stvarjo, ki po koncepciji in štilu zadovoljivo frapira. Zanimiva je kot nekak sicer nekoliko zakasnel donesek k našemu „francoskemu“ jubileju. Če pomislimo, kako so ga naši literati in znanstveniki praznovali, pač smemo z radovednostjo pričakovati nadaljevanja. Obračun s takimi jubileji je važen in zanimiv. Tudi pokojni Hinko Dolenc je — kakor se pripoveduje — zapustil odlomek zgodovinskega romana, ki se peča s to dobo — kje je neki sedaj? — Zelo prikupljiva in simpatična sta prispevka Podlimbarskega in Milčinskega, prvi posebno s svojim lahkočnim pripovedovanjem in koncem, polnim fine, šegave resignacije, drugi po mikavnem načinu, kako spaja dvoje glavnih principov našega narodnega življenja, sanjaško pričakovanje in nebrzdano veseljaštvo.

S tem pa vsebina te lepe knjige še ni izčrpana. Razun tega je v nji še cel šop pripovednih stvari in poučnih esejev, ki bodo čitatelju nudili dovolj gradiva za zabavo in premišljevanje. Ne bom poročal o posameznih, samo k Funtkovemu članku „Nekaj o Zlatorogu“ bi rad opomnil, da je Deschmann-Urban-Baumbachov „Zlatorog“ nemška romantična novela, kakor jih imamo (tudi s slovenskimi snovmi) od tridesetih let 19. stol. sem v nemški literaturi na tucate, da ni bila in ni naša, dasi je sestavljena iz naših motivov. Taka obširna raziskava o nemških tekstih nemške opere nas ne briga ravno preveč in kar je v tej predolgi razpravi za nas zanimivega in porabnega, nas za ta balast le malo odškoduje. Na koncu se je — v Župančičevem prevodu — oglasil še naš „najmlajši“ literat Rabindranath Tagore, ki lepo zaokroži celo zbirko.

V svojem prospektu pravita založnika, da je bil praktiki namen, „kako bi se umetniško rešil problem, da se na podstavi stare kmetiške pratike ustvari slovenski narodni koledar, ki bodi in ostani umetniški letnik prijateljev in ljubiteljev slovenske književnosti.“ Ta zunanji namen se je v tem prvem letniku posrečil, a pokazalo se je tudi, da gre pomen te pratike globlje in više. Stvar urednišva bo, da napravi iz te knjige res vsakoletno zrcalo naših razpoloženj in stremiljenj. Uredništvo naj gleda na to, da se bo krog sotrudnikov razširil; kje je Cankar, kje Novačan, kje so oni, ki jim ne maram kratiti slave in zaslug, dasi jih tukaj ne imenujem? In kje so — njih ne smemo pozabiti — drugi naši ilustratorji?

Knjigi želim, da bi našla na svoji poti v naš slovenski svet isto dobro voljo in ljubezen, s katero je bila osnovana, spisana in sestavljena. Nje cena je (žal, da mora človek tudi to še posebe poudarjati) v resnici nizka.

Jož. A. Glonar.

B. Budisavljević, S ličke grude. Priče. U Zagrebu 1913. Izdanje Matice Hrvatske. Inicijali i naslov T. Krizmana. Tisak Dioničke tiskarne u Zagrebu. 8°. Str. XXVI + 174.

V proslavo Budislav Budisavljevićeve sedemdesetletnice (roj. 1843. v Bjelopolju) poklanja Matica Hrvatska s pričujočo knjigo svojim članom čedno zbirko najboljših in najbolj karakterističnih pisateljevih črtic, ki so bile v dobi

od 1. 1869. do danes objavljene po raznih listih. J. Pasarić je v kratki uvodni življenjepiski skici primerno označil in ocenil Budisavljevićev pomen v hrvaški književnosti. Dasi rodом Srb, je Budisavljević pisal večinoma hrvaški in se začel oglašati šele od 1. 1890. dalje tudi med Srbi. Slovence bo posebno zanimala okolnost, da je bil Budisavljević leta 1860. kot osmošolec na Reki učenec Ivana Trdine. V črtici „Perkovac u Beču“ pripoveduje pisatelj, kako je prinašal včasih Trdina „Pozor“ v šolo, edini list, ki je tista leta stal na braniku narodne zavesti, in kako je koncem grške ali zgodovinske ure bral dijakom Perkovčev uvodni članek: „On čita, a lice mu se žari, i ono mu se tanka brk zatreskole, a ispod brka oštri se koljači zabijele. Janez dočita, a mi vatreni mladenci slušači trgnemo klicati u sav glas: Živio Perkovac!“ (str. VI.). Jezikovno je v mladosti najbolj vplival na Budisavljevića znani učenjak in njegov rojak, reški profesor Kurelac. Poznejše pisateljevo književno delovanje je v ozkem stiku z življenjem in delovanjem cele plejade hrvaških pisateljev, zlasti Lavoslava Vukelića, Ivana Dežmana, Ivana Perkovca, Avgusta Šenoe, Ivana Trskega itd. Tekom svojega poznejšega dolgoletnega županovanja širom Hrvatske je pisatelj napisal lepo rešto sličic, pripovedek, skic in črtic, med njimi celo vrsto pravih biserov. Večina teh mičnih, umetno izcizeliranih stvaric riše v nedosežno živahni, nazorni narodno-klasični dikciji življenja v Liki in Krbavi. Kar je Gjalski za Hrvatsko Zagorje, Tordinac in Kozarac za Slavonijo, Novak in Kumičić za Hrvatsko Primorje in Istro, Vodopić in Vojnović za doleno Dalmacijo in Dubrovnik, Miličević za Srbijo in Ljubiša za Črnogoro in Boko Kotorsko: to je Budisavljević za Krajino in kršno Liko (str. XXV.). On je Liko pravzaprav odkril širjemu hrvaškemu svetu in povlekel za seboj celo četo mlajših, kakor so Devčić, Turić, Stipac, Petrović.

Zbirka obsega dvanajst črtic iz raznih dob pisateljevega književnega delovanja. Med najboljše in najbolj značilne spada prva „Petar Gavran“. Opis junaka stare ličke korenine spominja nehote na klasični Mašičev portret „Ličanina“. Iz povesti veje čisti duh ličke grude in v njej se jasno zrcali narodna duša. Črtica, objavljena 1. 1869. v „Vijencu“ pod psevdonomom Milutinov, vsebuje vse vrline poznejših Budisavljevićevih spisov in tvori prvi književni pojav te vrste sploh. „Petar Gavran“ je izšel deset let pred Miličevićevimi „Zimnjimi večeri“ (1879) in v času, ko ni še živa duša vedela za Ljubišine „Pripovijesti crnogorske“; izšel je tudi pred izdajo glasovitih Auerbachovih „Schwarzwälder Dorfgeschichten“ (1871), s katerimi se je pravzaprav osnovala te vrste literatura med Nemci in drugimi evropskimi narodi. — Skica „Na vojsku“ nam kaže Budisavljevića kot silnega realista in nenavadno temperamentnega slikarja bojnih strahot: „Na vojsku, nevoljni brate, odoše na vojsku, a na koga, rad šta, za koju, za čiju vajdu, korist, ni dosad se pitalo nije, van: graničari fertig, pa rechtsum, marschieren marsch!“ (str. 23.). — V „Očajniku Milivoju“ se nam nudi verna, pretresljiva slika bedne Krajine po letu 1848: „Živarkamo... ubiše nas ratni grijesi. Osamilo, osirotjelo, dašto, da nije pravih branitelja. Izgiboše naši ljudi, ostaše na domku jadne udovice i sirote sire, a teško siroti i na carevu dvoru“ (str. 28.) — Lepe so tudi „Zadnji lički harambaša“, „Na ličkoj stepi“, „Maksimova draga“, „Dvobračnica Mara“, „Nadro“, „Pred mirovnim sudom“. „Susjedi“ so zabavna satira na slepi šovinizem na

srbski in hrvaški strani. „Jakota žena“ je posvečena junaški pisateljevi materi. Zame najlepša in najbolj pretresljiva je „Bijeda“, pravi biser te vrste v vsej hrvaški in srbski književnosti.

Budisavljevičeve spise preveva evangelijska misel o bratski ljubezni in edinosti, kakor jo je v obliki molitve izrazil pisatelj o priliki osemdesetletnice Ivana Trnkega: „Gospod svemilostivi da umudri i ujedini neskladnu braču u jedinstvu lijepe knjige na koristi i slavu ta knjizi ta rodu“ (str. XXVI.).

Biti Slovan in upati kaj takega — nezaslišano!

Pastúškin.

Zapiski.

K Bernekerjevim Žrtvam. Mramornati Bernekerjev kip, čigar reprodukcijo smo prinesli v prvi številki, je last mestne občine ljubljanske. Kako mojstersko so ovladane forme človeškega telesa, kako živo je izražen kontrast med krepkim, grčavim moškim mišičevjem in mehko žensko poltjo. In kako je celota z navzgor stremečimi črtami vzpenjajočega se moža in z lahno padajočimi linijami ženskega života zakrožena, zlita v eno. — Zadnje umetnikovo delo je vodnjak sv. Janeza Nepomuka, napravljen po oporočnem določilu ranjkega kranjskega meščana in trgovca Majdiča. Umotvor stoji že par mesecev na glavnem trgu v Kranju, odkritje pa se je vsled poznega letnega časa preložilo na prihodnjo pomlad. Vodnjak, ki bo znamenit okras staroslavni gorenjski prestolici, je čisto izvirno zasnovan in priča, kako pogumen vstvarjač je njegov mojster. Vse je sestavljeno iz dveh delov: iz basena z vodo, kjer se svetnik, napol zleknjen, z zadnjimi pojemajočimi močmi brani objemov vodnih polipov, in iz mostu, raz katerega gleda v neizmerni bridkosti plemenito stilizirana kraljica brezupni boj pod seboj. Kraljica stoji, a njena grudeča se postava, njene povešene oči in roke, ki so ji onemogle omahnile, vse kaže navzdol, vodeč tako pogled narahlo proti svetniku in vežoč neprisiljeno vodoravni in navpični del v umetniško enoto, v pravo skupino. Voda sama, s kristalno čistoto in svojim valovanjem, bo tudi važen dekorativen element Bernekerjevi

umetnini. Kranj bo z njo bogatejši, kulturnejši, domačinu dražji, tujcu zanimivejši.

Murnova in Platonova uganka. Batjuška Murn je preživel vsako leto po par mesecev na kmetih, kedaj na Gorenjskem, kedaj na Vipavskem. S takih počitnic se je vrnil vselej s polno torbo narodnega blaga, vse križem-kražem, kakor ga je ravno sproti nabral: običajev, vraž, pregovorov, rékel, pripovedek ter vsakovrstnih smešnic in burk. Svetle, otroške oči so se mu zadovoljno utrinjale, kadar je iztresal pred prijatelji svojo bero. Tako nam je prinesel nekoč z Gorenjskega tudi to-le uganko: „Pa je grad ki ni grad; pred tem gradom, ki ni grad, stoji drevo, ki ni drevo; na tem drevesu, ki ni drevo, sedi ptič, ki ni ptič. — Počakajte no konca! — Iz tega gradú, ki ni grad, pride far, ki ni far; in ta far, ki ni far, pobere kamen, ki ni kamen, pa ga zažene v ptiča, ki ni ptič — kaj je to?“

S hudomušnim muzanjem je postavil pred nas ta čudni, v tesarski tehniki izdelani stvar. Seveda ni vedel nobeden, kam bi z njim.

„Grad, ki ni grad — kaj naj bo to drugega, nego klošter! Drevo, ki ni drevo — to je vendar konoplja! Ptič, ki ni ptič — i, netopir! Far, ki ni far — ali ni to menih? Kamen, ki ni kamen — opeka, ne?“

To grčavost smo imeli seveda vsi za pristno gorenjsko blago. Pa iztaknem — leta in leta pozneje — da so jo poznali že klasični Grki. Platon v osmi knjigi svoje „Države“ namigne mimogrede na otroško uganko o evnulu, ki vrže plovec v netopirja. Med opazkami Preisendanzove nemške izdaje je navedena v prevodu vsa uganka:

Kdo je ta mož, ki ni mož,
ki vrže in ne vrže kamen in ne-kamen
v ptiča in ne-ptiča, ki ga vidi in ne-vidi,
kako sedi na lesu, ki ni les.

„Mož in nemož“ je razložen za skopljenca, „kamen-nekamen“ za plovec, „ptič-neptič“ za netopirja, „les-neles“ za trst. Zakaj mož „vidi in ne vidi“, in kamen „vrže in ne vrže“ v razlagi ni omenjeno.

V „Literafni pratiki“ je vpletel Cvetko Golar Murnovo uganko v svojo pripovedko „O belem in rdečem petelinu“.

